

Grounded Theory in the Realm of Social Research: A Journey from Objectivity to the Depths of Post-Objectivity

Mohammad Abbaszadeh^I , Sajjad Mesgarzadeh^{II} , Parvin Alipoor^{III} , Sajjad Pashaei^{IV}

 <https://doi.org/10.22084/csr.2025.30637.2350>

Received: 2025/03/03; Revised: 2025/06/17; Accepted: 2025/07/15

Type of Article: **Research**

Pp: 125-146

Abstract

Although frequent in qualitative research, the history and internal diversity of Grounded Theory has been subject to misconception and confusion. The present study addresses the problematic of disregard for variation in constructs and internal complexity, and treats Grounded Theory as if it were one homogeneous entity. This research aims to determine the variations of Grounded Theory and explain the significance of correctly considering the evolution of Grounded Theory in social research. Many, if not all, researchers uncritically choose a particular variant of Grounded Theory without considering the implications of the philosophy, coding techniques, and analytical strategy. The central research question explores the evolution of Grounded Theory in the various stages of qualitative research and the significance and intricacy of the interrelations among the predominant variants of Grounded Theory. The hypothesis to this question professes that Grounded Theory has shifted from an objectivist, discovery-oriented method to an eclectic family of frameworks inspired by interpretive, constructivist, and post-structural theories. The research takes an analytical and interpretive stance, employing an inductive and comparative study of the foundational texts, methodological discussions, and historical literature. The study examines the evolution of qualitative research across four major periods and analyzes six major versions of Grounded Theory: Classic (Glaser), Straussian (Strauss & Corbin), Modified (M-GTA), Dimensional Analysis (Schatzman), Constructivist (Charmaz), and Situational Analysis (Clarke). The main findings show that each version reflects a different epistemological stance, level of researcher involvement, coding strategy, and view of theory development. The conclusion emphasizes that understanding these differences is essential for selecting an appropriate methodological approach and for improving the quality and credibility of qualitative research. This genealogical perspective also helps researchers position their work within the broader landscape of contemporary qualitative inquiry.

Keywords: Qualitative Research Methods, Grounded Theory, Genealogy, Interpretive-Critical Turn.

I. Professor, Department of Urban and Rural Sociology, Institute for Social Research, Faculty of Law and Social Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran (Corresponding Author). **Email:** m-abbaszadeh@tabrizu.ac.ir

II. Assistant Professor, National Institute for Population Research (NIPR), Tehran, Iran.

III. Assistant Professor, Institute of Social Studies and Research, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran

IV. Assistant Professor, Department of Sport Management, Faculty of Physical Education and Sport Science, University of Tabriz, Tabriz, Iran.

Citations: Abbaszadeh, M., Mesgarzadeh, S., Alipoor, P. & Pashaei, S., (2026). "Grounded Theory in the Realm of Social Research: A Journey from Objectivity to the Depths of Post-Objectivity". *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Research*, 14(27): 125-146. <https://doi.org/10.22084/csr.2025.30637.2350>

Homepage of this Article: https://csr.basu.ac.ir/article_6551.html?lang=en

Publisher & Owner: Bu-Ali Sina University.

Copyright © 2026 The Authors. Published by Bu-Ali Sina University.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

1. Introduction

Grounded Theory has become one of the most influential qualitative research traditions in the social sciences. Since its introduction by Glaser and Strauss in 1967, it has provided researchers with a systematic way to build theory directly from empirical data. Unlike quantitative research, which often begins with fixed hypotheses, Grounded Theory starts from the field and aims to discover concepts, categories, and processes as they naturally emerge. Over the past century, qualitative research has passed through several intellectual shifts from early ethnography to modern interpretive and post-structural approaches. These shifts have reshaped the philosophical foundations of Grounded Theory and given rise to multiple versions of it, each with its own assumptions, coding procedures, and epistemological stance.

This article examines the historical evolution of Grounded Theory and explains how it transformed from a single method into a family of approaches. It highlights the major paradigmatic turns in qualitative inquiry and shows how different schools of thought including positivism, symbolic interactionism, pragmatism, constructivism, and post-structuralism have influenced the development of the method. The paper presents a genealogy of Grounded Theory by comparing its classic, evolved, modified, dimensional, constructivist, and situational analysis versions. The purpose is to clarify the similarities and differences among these approaches and explain how each version deals with issues such as coding, theoretical sensitivity, the role of the researcher, and the use of prior literature. This extended abstract summarizes the main arguments and findings of the study.

2. Materials and Methods

The article is based on a qualitative, interpretive review of theoretical literature related to Grounded Theory. Rather than conducting fieldwork, the study uses an analytical-interpretive method to examine books, articles, and historical documents written by key scholars such as Glaser, Strauss, Corbin, Charmaz, Clarke, Schatzman, and others. The aim of the review is not to produce a new substantive Grounded Theory but to trace the intellectual development of the method across different periods of qualitative research.

The review follows an inductive and comparative logic by first examining the historical context of qualitative research across four major periods the traditional, modern, interpretive and critical, and postmodern or contemporary eras, and then analyzing how Grounded Theory emerged in the modern period and gradually expanded and diversified in subsequent stages. Through this historical lens, the study compares the major versions of Grounded Theory, including Glaser's Classic Grounded Theory, Strauss and Corbin's Straussian or Evolved approach, Kinoshita's Modified Grounded Theory (M-GTA), Schatzman's Dimensional Analysis, Charmaz's Constructivist Grounded Theory, and Clarke's Situational Analysis, highlighting how each version reflects different methodological and philosophical developments within qualitative inquiry.

For each version, the study compares its assumptions regarding coding techniques, theoretical sampling, constant comparison, role of the researcher, use of prior concepts, and the level of interpretation allowed in analysis. Through conceptual comparison, the paper identifies key divergences and convergences that shaped Grounded Theory over time. This methodological framework allows the article to provide a comprehensive genealogy of the method.

3. Data

The “data” of the study consist of written theoretical sources rather than empirical interviews or observations. These textual materials include:

- Foundational books such as *The Discovery of Grounded Theory* (Glaser & Strauss, 1967);
- Methodological handbooks by Strauss and Corbin (1990, 1998, 2015);
- Glaser’s later writings defending classic Grounded Theory (1978, 1992, 1998);
- Charmaz’s *Constructing Grounded Theory* (2006);
- Clarke’s works on *Situational Analysis* (2003–2018);
- Schatzman’s *Dimensional Analysis* framework (1991);
- Critical and historical analyses from qualitative methodologists such as Denzin and Lincoln.

These sources were systematically compared to extract conceptual themes regarding the evolution of Grounded Theory. Each source offers unique perspectives on how researchers should treat data, how they should code, and what kind of theory they should aim to produce. The comparison of these sources enables the article to show how Grounded Theory moved from an objectivist, discovery-oriented logic toward increasingly interpretive and constructivist forms. The data highlight the epistemological tension between neutrality versus involvement of the researcher, strict versus flexible coding, and inductive versus abductive reasoning.

4. Discussion

The findings demonstrate that Grounded Theory is not a single unified method but a diverse methodological family. The discussion section highlights several major insights:

Although the two scholars jointly introduced Grounded Theory, they soon diverged. Glaser remained committed to a post-positivist tradition influenced by the Columbia School. His classic approach emphasizes objectivity, minimal use of prior literature, and the belief that concepts “emerge” from data. Strauss, however, was influenced by symbolic interactionism and pragmatism at the University of Chicago. His approach gradually became more interpretive, more structured (especially with axial coding), and more open to theoretical frameworks.

Kinoshita’s Modified Grounded Theory criticized the rigidity of both Glaser and Strauss and argued that the researcher must actively interpret data using analytical worksheets. Schatzman’s *Dimensional Analysis* pushed the method into a more natural analytic form by focusing on dimensions rather than categories, encouraging researchers to examine all components of a situation rather than searching for a single “core process”.

Charmaz’s Constructivist Grounded Theory rejected the idea of neutral emergence and emphasized that theory is co-constructed by the researcher and participants. It adopted a postmodern and interpretive stance, arguing that meanings, power relations, and social positions shape all stages of research. This shift aligned Grounded Theory with the broader interpretive and critical turns in qualitative research.

Clarke integrated post-structural ideas especially those of Foucault, Deleuze, and Guattari into Grounded Theory. She introduced new analytical tools such as situational maps, social worlds/arenas maps, and positional maps. This version goes beyond human actors and includes non-human elements, discourses, institutions, and power relations. It allows for the analysis of complexity, heterogeneity, and

contradictions, offering a way to study contemporary social conditions that cannot be reduced to a single core category.

Across the decades, Grounded Theory has shifted from objectivist discovery to interpretive construction. Researchers are now seen as part of the research situation, not detached observers. The later approaches acknowledge the importance of context, discourse, power, and social positioning in shaping theory. Instead of searching for universal processes, newer versions focus on situational knowledge, multiple realities, and context-dependent interpretations.

5. Conclusion

This article shows that Grounded Theory has undergone deep methodological transformations since its creation. It evolved from a single method introduced by Glaser and Strauss into a diverse set of approaches, each shaped by different philosophical traditions. The genealogy reveals that there is no one “correct” version of Grounded Theory; instead, each version provides tools suitable for specific research goals and epistemological preferences. Classic Grounded Theory suits researchers who value systematic comparison and minimal prior assumptions. The Straussian approach is useful for those who need structured coding and clear analytic procedures. Modified Grounded Theory and Dimensional Analysis offer flexible analytic strategies for capturing complexity. Constructivist Grounded Theory is ideal for studies focusing on meaning making and co-construction. Finally, Situational Analysis is suitable for researchers interested in power, discourse, and complex social ecologies.

Overall, the evolution of Grounded Theory mirrors the broader shifts in qualitative research from objectivity to interpretation, from simplicity to complexity, and from fixed structures to fluid, situational perspectives. Understanding this genealogy helps researchers choose the most appropriate version for their purposes and strengthens methodological clarity in qualitative research.

Acknowledgments

We thank the participants for their contribution.

Observation Contribution

The participations of all authors in writing the article was equal.

Conflict of Interest

The authors declare that the research was conducted in the absence of any commercial or financial relationships that could be construed as a potential conflict of interest.

نظریه زمینه‌ای در گستره پژوهش‌های اجتماعی: سفر از عینیت تا ژرفای پسا عینیت

محمد عباس‌زاده^I، سجاد مسگرزاده^{II}، پروین علی‌پور^{III}، سجاد پاشائی^{IV}

شناسه دیجیتال (DOI): <https://doi.org/10.22084/csr.2025.30637.2350>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۱۳، تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۳/۲۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۲۴

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۱۴۶-۱۲۵

چکیده

نظریه زمینه‌ای یکی از پرکاربردترین روش‌های تحقیق کیفی در علوم اجتماعی است، اما با وجود رواج گسترده، بسیاری از پژوهش‌گران آن را یک روش واحد و یکپارچه تلقی می‌کنند؛ درحالی‌که این رویکرد در طول زمان دچار تحول‌های عمیق نظری و روش‌شناختی شده است. مسئله اصلی این پژوهش، وجود ابهام مفهومی و ناآگاهی نسبت به تفاوت‌های بنیادین نسخه‌های مختلف نظریه زمینه‌ای و پیامدهای آن برای کیفیت و دقت پژوهش‌های کیفی است. هدف این مطالعه، روشن‌سازی روند تاریخی شکل‌گیری و تکامل نظریه زمینه‌ای و تبیین ضرورت درک صحیح تنوع درونی آن برای انتخاب رویکرد مناسب در پژوهش است. اهمیت این پژوهش از آنجا ناشی می‌شود که انتخاب نادرست نسخه‌های مختلف این روش می‌تواند به خطاهای تحلیلی و تضعیف انسجام نظری بیانجامد. پرسش اصلی پژوهش عبارت است از: نظریه زمینه‌ای چگونه در دوره‌های مختلف پژوهش کیفی توسعه یافته و تفاوت‌ها و شباهت‌های اساسی میان نسخه‌های اصلی آن چیست؟ بر این اساس، فرضیه مرکزی تحقیق بیان می‌کند که نظریه زمینه‌ای از یک رویکرد عینیت‌گرای کشف‌محور به خانواده‌ای متنوع از رویکردها تبدیل شده که تحت تأثیر جریان‌های تفسیری، سازه‌گرایانه و پساساختارگرا شکل گرفته‌اند. روش پژوهش مبتنی بر تحلیل و تفسیر اسنادی است و با رویکردی استقرایی و مقایسه‌ای، متون اصلی، منابع تاریخی و آثار روش‌شناختی بررسی شده‌اند. در این چارچوب، چهار دوره اصلی تحول تحقیق کیفی و شش نسخه مهم نظریه زمینه‌ای شامل: رویکرد کلاسیک، رویکرد اشتراوس و کوربین، نظریه زمینه‌ای تعدیل یافته، تحلیل ابعادی، نظریه زمینه‌ای سازه‌گرایانه و تحلیل موقعیت مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهند که هر نسخه دارای مبانی معرفت‌شناختی، سطح دخالت محقق، راهبردهای کدگذاری و منطق نظریه‌پردازی متفاوتی است. نتیجه‌گیری تأکید می‌کند که شناخت این تفاوت‌ها برای انتخاب روش مناسب و ارتقای کیفیت پژوهش‌های کیفی ضروری است و رویکرد تبارشناسانه می‌تواند جایگاه هر نسخه را در چشم‌انداز معاصر تحقیق کیفی روشن‌تر سازد.

کلیدواژگان: روش تحقیق کیفی، نظریه زمینه‌ای، تبارشناسی، چرخش تفسیرگرایی-انتقادی.

I. استاد گروه جامعه‌شناسی شهر و روستا، مؤسسه تحقیقات اجتماعی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران (نویسنده مسئول).

Email: m-abbaszadeh@tabrizu.ac.ir

II. استادیار مؤسسه تحقیقات جمعیت کشور، تهران، ایران.

III. استادیار مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. س

IV. استادیار گروه مدیریت ورزشی، دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

ارجاع به مقاله: عباس‌زاده، محمد؛ مسگرزاده، سجاد؛ علی‌پور، پروین؛ و پاشائی، سجاد. (۱۴۰۴). «نظریه زمینه‌ای در گستره پژوهش‌های اجتماعی: سفر از عینیت تا ژرفای پسا عینیت». پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۱۴(۲۷): ۱۲۵-۱۴۶. <https://doi.org/10.22084/csr.2025.30637.2350>

صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه: https://csr.basu.ac.ir/article_6551.html?lang=fa

© حق انتشار این مستند، متعلق به نویسندگان آن است. ۱۴۰۴. ©. ناشر این مقاله، دانشگاه بوعلی سینا است. این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است. <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/> Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license

۱. مقدمه

تحقیق کیفی از اصول و مبانی پارادایمیک متمایزی از تحقیق کمی برخوردار است و در نتیجه، شیوه‌های ارزیابی و تعمیم‌پذیری نتایج آن نیز متفاوت می‌باشد. در برخی موارد، حتی از اصطلاحات مرسوم اعتبار و پایایی که در پژوهش کمی متداول است، نیز استفاده نمی‌شود. حتی ارزیابی تحقیق کیفی در برخی ابعاد، به‌ویژه در زمینه تکرارپذیری، از منظر هستی‌شناختی مورد پرسش قرار گرفته است (محمدپور، ۱۳۹۲: ۷۶). تحقیق کیفی یک فعالیت وابسته به موقعیت است که شامل یک رویکرد تفسیری-طبیعت‌گرایانه به جهان است. به این معنا که محققان کیفی موارد را در وضعیت‌های طبیعی خود مطالعه می‌کنند و تلاش می‌کنند پدیده‌ها را براساس معانی که افراد برای آن‌ها تعریف می‌کنند، تفسیر یا معنی‌کنند (دنزین و لینکلن، ۲۰۱۸: ۴۳). در تحقیقاتی که براساس پارادایم تفسیری انجام می‌شوند، تفکر مفهومی و ساخت نظریه هدف اصلی می‌باشد و محقق درصدی تا جهان اجتماعی را براساس درک مشارکت‌کنندگان از آن ببیند (ان‌خان، ۲۰۱۴: ۲۲۵). به این معنی که رویکردی سوژه‌محور و ذهن‌گرا اتخاذ می‌کنند که براساس آن افراد واقعیت‌های خود از جهان را در جریان کنش و تعامل با افراد دیگر شکل می‌دهند. هر فردی جهان را در بسترهای متفاوت و به شکل متفاوتی درک می‌کند؛ از همین رو واکنش‌ها و رفتار افراد غیرقابل پیش‌بینی تلقی می‌شوند (کسل و جانسون، ۲۰۰۶: ۷۸۶).

در واقع، رویکرد تفسیری هم برپایه درک مشارکت‌کنندگان از واقعیت و هم برپایه درک محقق از واقعیت شکل می‌گیرد و فهم معنای کنش‌ها نیازمند این است موقعیت و روشی که یک عمل یا کنش خاص در جریان آن رخ می‌دهد، تفسیر شود (دنزین و لینکلن، ۲۰۰۳: ۲۹۶). براساس این ویژگی، از تحقیقات کیفی برای کشف ریشه‌ها و عوامل بالقوه که قبلاً کمتر شناخته شده و کشف شده بودند، استفاده می‌شود (استراوس و کوربین، ۱۹۹۸: ۱۱). در مقابل پارادایم تفسیری، پارادایم پوزیتیویستی قرار دارد که جهان (واقعیت) را به‌عنوان ابژه در نظر می‌گیرد که در آن رفتارها، علت‌ها و اثرها قابل اندازه‌گیری هستند و رفتار انسان‌ها قابل پیش‌بینی و حوادث قابل کنترل است (نیوآمن، ۲۰۱۴: ۹۷).

در تحقیقات کیفی محقق، از طریق استفاده و جمع‌آوری موارد مختلف تجربی (مانند: مطالعه موردی، تجربه شخصی، درون‌نگری، داستان زندگی، مصاحبه، مصنوعات، متن‌ها و محصولات فرهنگی که در جریان مشاهده، مطالعه تاریخی، کنش و کنش‌متقابل بررسی می‌شوند) هم لحظات و معانی عادی و روتین و هم لحظات و معانی بکر و مسئله‌ساز در زندگی افراد را توصیف می‌کند؛ به عبارت دیگر، محققان کیفی طیف گسترده‌ای از شیوه‌های تفسیری به هم پیوسته را به کار می‌برند، به این امید که همیشه درک بهتری از موضوع ارائه کنند (دنزین و لینکلن، ۲۰۱۸: ۴۳). در این بین، نظریه زمینه‌ای نوعی روش سیستماتیک تحلیل داده‌های کیفی است که توسط «گلیزر» و «استراوس»^۳ (۱۹۶۷) به منظور ساختن نظریه توسعه یافت. این فرآیند روش شناختی شامل جمع‌آوری داده‌های واقعی در جریان کار میدانی به منظور شناسایی، توسعه و یکپارچه‌سازی مفاهیم، می‌شود. علاوه بر تأکید به توسعه تئوری، چیزی که باعث می‌شود نظریه زمینه‌ای از سایر اشکال تحقیقات کیفی منحصر به فرد باشد، به این موضوع برمی‌گردد که، مفاهیمی که نظریه از آن‌ها ساخته می‌شود، از داده‌های جمع‌آوری شده طی فرآیند تحقیق استخراج می‌شوند؛ به این معنی که مفاهیم قبل از شروع تحقیق انتخاب نمی‌شوند. در این روش افراد موضوع تجزیه و تحلیل نیستند، بلکه مفاهیمی که افراد در جریان جمع‌آوری داده‌ها ارائه می‌کنند موضوع تجزیه و تحلیل هستند (کوربین، ۲۰۱۷: ۳۰۱).

آنچه منجر به توسعه نظریه زمینه‌ای در بین گلیزر و استراوس شد، یا به بیان دیگر مؤلفه‌های اصلی نظریه زمینه‌ای عبارتند از: (۱) نیاز به مقایسه بین داده‌ها به منظور شناسایی، توسعه و روایت مفاهیم. (۲) انجام تحقیقات تجربی همراه با توسعه نظریه. (۳) نیاز به وارد شدن به میدان به منظور کشف آنچه واقعاً در حال وقوع است. (۴) ساخت نظریه مرتبط با داده‌ها به منظور توسعه علوم اجتماعی برپایه کنش‌های اجتماعی. (۵) پیچیدگی و تغییرپذیری پدیده‌ها و کنش انسان. (۶) این باور که افراد بازیگرانی هستند که در پاسخ به موقعیت‌های مشکل‌ساز نقش فعالی دارند. (۷) این واقعیت که افراد براساس معنا عمل می‌کنند. (۸) درک این که معانی در جریان کنش متقابل تعریف و بازتعریف می‌شود. (۹) حساسیت نسبت به ماهیت در حال تحول وقایع و آشکار شدن آن‌ها (فرآیندی بودن وقایع)؛ و (۱۰) آگاهی از روابط متقابل بین شرایط (ساختار)، کنش (فرآیند) و پیامدهای آن (استراوس و کوربین، ۱۹۹۸: ۱۱). بر این اساس، مطالعاتی که از رویکرد نظریه

زمینه‌ای استفاده می‌کنند، اساساً به سمت تفکر مفهومی و ساخت نظریه حرکت می‌کنند و به دنبال آزمایش تجربی نظریه نیستند؛ به‌ویژه، داشتن تفکر مفهومی و ساخت نظریه، دلایلی مبنی بر این هستند که چرا محققان از رویکرد استقرایی-تفسیری و برساخت‌گرایی نظریه زمینه‌ای استفاده می‌کنند (ان‌خان، ۲۰۱۴: ۲۲۴). در این پژوهش، تحولات رویکردهای نظری مبتنی بر مؤلفه‌های اصلی نظریه زمینه‌ای مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. به این منظور، در این پژوهش ابتدا مروری بر سیر تحولات روش‌شناسی کیفی از قرن گذشته تاکنون و زمینه‌های شکل‌گیری نظریه زمینه‌ای ارائه می‌شود؛ سپس، رویکردهای مختلف این نظریه و تحولات نوین آن مورد بررسی قرار می‌گیرد. هدف نهایی پژوهش، ارائه تبارشناسی نظریه زمینه‌ای از زمان پیدایش تا دوره معاصر است.

۲. مروری بر سیر تحول تاریخی رویکرد کیفی در پژوهش

به‌طور کلی، سیر تحول روش‌شناسی تحقیق کیفی در چهار دوره اصلی قابل دسته‌بندی است؛ دوره اول (بین سال‌های ۱۹۵۰-۱۹۰۰ م.) که دنزین و لینکلن آن را -دوره سنتی تحقیقات کیفی- می‌نامند، قوم‌نگاری موضوعی است که اغلب تحقیقات کیفی آن را دنبال می‌کنند. در این دوره، کارهای مردم‌شناسی اولیه بیشتر بر گروه‌های بدوی در دریا‌های جنوبی (برای مثال، کارهای مالینفسکی در سال ۱۹۲۲ م.) و بومیان آمریکا (برای مثال، کارهای کروبر در سال‌های ۱۹۰۷-۱۹۰۲ م.) تمرکز داشتند. در آمریکا نیز جامعه‌شناسان بیشتر بر شهر و گروه‌های شهری تمرکز داشتند و موضوعاتی چون: گروه‌های اقلیت، مهاجران، فقرا و خرده‌فرهنگ‌ها مورد مطالعه قرار می‌گرفتند. مطالعات گروه‌های از این قبیل، تحت عنوان قوم‌نگاری جذب^۴ توصیف شده‌اند. دوره دوم، -مرحله مدرنیته- نام دارد (بین سال‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۷۰ م.). پس از جنگ جهانی دوم و در جریان جنگ سرد، یک دوره جدید علمی شکوفا شد و تحقیق تبدیل به محور ضروری کارکرد دانشگاه‌ها و نهادهای دیگر، نه تنها در علوم طبیعی و اجتماعی، بلکه در حرفه‌ها، علوم انسانی و صنعت شد. در این دوره با غلبه رویکردهای علم‌گرایی و کمی‌گرایی، جامعه‌شناسی کارکردگرایی کمی با سلطه بر تحقیقات پیمایشی و مطالعات جمعیت‌شناختی به موضوع اصلی در علوم اجتماعی تبدیل شد. با این وجود در این دوره، رویکردهای تفسیری مثل کنش‌متقابل نمادین مورد توجه قرار می‌گرفت؛ اما رنسانس تحقیقات کیفی با کار «برگر» و «لاکمن» تحت عنوان برساخت اجتماعی واقعیت و ظهور رویکرد برساخت‌گرایی در اواخر این دوره، یعنی سال ۱۹۶۶ م. رخ داد. فرض این رویکرد این است که افراد (شامل: خود محقق) واقعیت را در جریان مشارکت در موقعیت و براساس جایگاه خود در آن موقعیت، می‌سازند و تفسیر می‌کنند. در این رویکرد، حقیقت واقعی و محض وجود ندارد، بلکه تنها گزارش‌های وضعیتی از واقعیت‌های درک شده توسط چشم بیننده، واقعیت دارد؛ بنابراین همانطور که «کلر»^۵ (۲۰۱۲) مطرح می‌کند، برساخت‌گرایی یک پارادایم تفسیری است. در ادامه این چرخش تفسیری در حوزه تحقیقات علوم اجتماعی، یک سال بعد، یعنی در سال ۱۹۶۷ م. یک مانیفست جدید که صریحاً از تحقیقات کیفی دفاع می‌کرد توسط گلینز و استراوس با عنوان کشف نظریه زمینه‌ای: راهبردی برای تحقیقات کیفی ظاهر شد. «چارمز» این کتاب را به عنوان یک دفاع جدید و معاصر و فریاد جمعی برای حمایت از تحقیقات کیفی توصیف می‌کند. این کتاب مفاهیم مورد توافق اجماع روش‌شناختی را زیر سؤال برد و یک استراتژی سیستماتیک را برای انجام تحقیقات کیفی ارائه کرد. کار گلینز و استراوس یک نقطه عطف اساسی در «انقلاب رویکرد کیفی» بود که امروزه هنوز هم ادامه می‌یابد و در جریان است. روش تئوری زمینه‌ای به عنوان چالشی برای تعصبات پوزیتیویستی، در طول نیمه دوم قرن گذشته، در هزاران رساله، مقاله و کتاب مورد استفاده قرار گرفت و به مشهورترین روش کیفی انجام تحقیق در روی زمین تبدیل شد. محبوبیت نظریه زمینه‌ای تا حدود زیادی به جهت‌گیری عمیق تجربی آن مربوط می‌شود. نظریه زمینه‌ای به جای این که نظریه محور باشد (یعنی به جای این که از تئوری آغاز کند) مبتنی بر حرکت استقرایی به عقب و جلو بین مواد تجربی و تلاش جهت مفهوم‌سازی آن‌ها از طریق نظریه‌پردازی و نمونه‌برداری فشرده و مداوم می‌باشد. این روش به سرعت تخیل محققان را با جهت‌گیری تفسیری در بر گرفت. دوره سوم (بین سال‌های ۲۰۰۰-۱۹۷۰ م.)، -دوره چرخش‌ها در تحقیقات کیفی- نامیده می‌شود. این ۳۰ سال، عصری از تحولات قابل توجه بود که با پیوستگی به رویکرد برساخت‌گرایی، چرخش تفسیری و سونامی انتقادات نسبت به رویکردهای سنتی روش کیفی مشخص می‌شود. از نظر

مفهومی چرخش تفسیری ریشه‌های تاریخی در اروپا دارد که با «کانت»، «نیچه»، «مارکس»، «فروید»، دلتای و روش تفهیمی «وبر» شناخته می‌شود. در آمریکا نیز این چرخش، ریشه در فلسفه عمل‌گرایی و جامعه‌شناسی کنش متقابل «مید» دارد. قضایای اولیه برساخت‌گرایی در دهه ۱۹۲۰م. ادعا می‌کردند که اگر چیزی به‌عنوان واقعیت تفسیر شود، پیامدهای آن نیز واقعی خواهد بود؛ اما در دوره سوم، چرخش در ارتباط با خود رویکردهای تفسیری صورت می‌گیرد و شکلی انتقادی، پسا ساختاری و پست مدرن به خود می‌گیرد. در این دوره، تحقیقات کیفی تحقیقات مرتبط با رویکردهای انتقادی فمینیستی، ضد نژادپرستی، حقوق شهروندی، ضد جنگ و دیگر جنبش‌های اجتماعی و محرومان را برعهده گرفت. نظریه‌ها و تحقیقات انتقادی بر رویکردهای تفسیری تأکید می‌کردند و ادبیات مارکسیسم (مثل: مارکس و گرامشی)، مکتب فرانکفورد (مثل: آدرنو، هورکهایمر و هابرماس) و پسا ساختارگرا و پست مدرن (مثل: فوکو، دریدا و دلوز) مورد اقبال و توجه بیشتر قرار گرفت. این چرخش تفسیری مفروضات مورد توافق قبل از خود را نه تنها در مورد نظریه، بلکه در مورد روش زیر سؤال برد (کلر، ۲۰۱۹: ۳). دوره چهارم (بین سال‌های ۲۰۱۷-۱۹۹۰)، دوره تحقیقات کیفی - در قرن ۲۱م. نام دارد. این قرن جدید با گفتمان‌های متعدد، روش‌های جدید زاویه‌بندی بین پوزیتیویسم، پست پوزیتیویسم، نظریه انتقادی، ساخت‌گرایی، پسا ساختارگرایی، مدل‌های مشارکتی تحقیق و روش‌های جدید مشخص می‌شود. اگرچه رشد قابل توجهی در دیدگاه‌های فکری متفاوتی رخ داده است؛ با این وجود، همه این دیدگاه‌های فکری متفاوت، در ذیل پارادایم تفسیرگرایی به وحدت می‌رسند و تفسیرگرایی گفتمان غالب روش‌شناختی در این دوره است (دنزین و لینکلن، ۲۰۱۸: ۳۱). یکی از ویژگی‌های مهم این دوره، شکل‌گیری نظریه‌های زمینه‌ای است (دوره نظریه‌های، نظریه زمینه‌ای)، (کلر، ۲۰۱۹: ۱۳). در این دوره، اشکال و رویکردهای مختلفی از نظریه زمینه‌ای شکل می‌گیرد و این نظریه به شکل‌های مختلف تحول می‌یابد. هدف این پژوهش بیشتر بررسی همین دوره است؛ یعنی مروری بر تغییر و تحولات نظریه زمینه‌ای در دهه‌های اخیر.

۳. از نظریه زمینه‌ای به سمت نظریه‌های زمینه‌ای

۳-۱. اولین انشقاق: نظریه زمینه‌ای سنتی و نظریه زمینه‌ای تکاملی

پس از انتشار اثر مشترک گلیرز و استراوس با عنوان «کشف نظریه زمینه‌ای: راهبردی برای تحقیقات کیفی» در سال ۱۹۶۷م. همکاری این دو در حوزه انتشار آثار روش‌شناختی متوقف شد و هر یک مسیر مستقل خود را در توسعه و تکمیل این نظریه در پیش گرفتند. گلیرز در سال ۱۹۷۸م. کتابی تحت عنوان حساسیت نظری و استراوس در سال ۱۹۸۷م. کتابی با عنوان تحلیل‌های کیفی برای دانشمندان علوم اجتماعی منتشر کرد. پس از انتشار تألیفات جداگانه، بسیاری از صاحب‌نظران از جمله «کلارک» و حتی خود «استراوس» و «کوربین» بر این باورند که گلیرز بر سنت جامعه‌شناسی پوزیتیویستی کارکردگرای «مرتون» و «لازارسفلد» در مکتب کلمبیا، یعنی جایی که او در آنجا آموزش دیده وفادار مانده است. تئوری زمینه‌ای پوزیتیویستی گلیرز به‌طور واضح واقع‌گرا و تجربه‌گرا است (کلارک، ۲۰۱۹: ۱۳). از آنجایی که گلیرز تحت تأثیر سنت کمی کلمبیا قرار دارد؛ در تحقیقات کیفی نیز، نیاز ویژه به ایجاد مقایسه بین داده‌ها به منظور شناسایی، توسعه و برقراری ارتباط میان مفاهیم احساس می‌کرد؛ هم‌چنین، گلیرز تحت تأثیر مرتن و نظریه برد متوسط وی، به انجام تحقیقات تجربی همراه با توسعه نظری و یکپارچگی مفهومی تأکید داشت. در روش‌شناسی مکتب کلمبیا واقعیت تجربی و پدیده‌های عینی و جمعی اهمیت دارند و هدف توصیف و تحلیل کارکردی یا علت‌کاوانه آن‌هاست؛ بنابراین، تحقیق چیزی است که تئوری را ابداع می‌کند. در مقابل، دیدگاه استراوس محصول یک سنت کاملاً متفاوت جامعه‌شناسی نسبت به گلیرز می‌باشد. استراوس، مدارک و درجات تحصیلی خود را از دانشگاه شیکاگو که تاریخ طولانی در حوزه تحقیقات کیفی دارد، اخذ کرده است؛ به همین دلیل، استراوس تا حد زیادی تحت تأثیر نوشته‌ها و افکار مکتب کنش متقابل نمادین و فلسفه عمل‌گرایی قرار دارد. عمل‌گرایی یک جنبش اومانستی در فلسفه است که بر نقش انسان در ایجاد واقعیت عینی و معنادار تأکید دارد (استراوس و کوربین، ۱۹۹۸: ۱۰). کنش متقابل نمادین، یک دیدگاه جامعه‌شناختی است که به معانی نمادینی که افراد به فرآیندهای تعامل اجتماعی نسبت می‌دهند متکی است؛ یعنی، کنش متقابل نمادین به معنایی ذهنی که افراد به اشیاء، رفتارها یا وقایع براساس آن چه حقیقت می‌پندارند، نسبت می‌دهند؛ از این رو، در این رویکرد پژوهشی، افراد نقش فعال در پاسخ به حوادث و مشکلاتی

که در زندگی خود با آن‌ها مواجه می‌شوند دارند و پاسخ‌ها به صورت کنش و کنش متقابل شکل می‌گیرند و مبتنی بر تعاریف اجتماعی افراد از وضعیت‌ها هستند. «مید»، «هوگز»، «بلمر»، «پارک» و «تامس» اندیشمندانی هستند که بیشترین تأثیر را بر نظریه زمینه‌ای استراوس (نظریه زمینه‌ای تکاملی) داشته‌اند (چمبری لاین-سالون و همکاران، ۲۰۱۳: ۲). همین موضوع باعث شد تا گلیزر و استراوس بر سر برخی از معیارهای اساسی نظریه زمینه‌ای با یک‌دیگر زاویه پیدا کنند.

۳-۱-۱. نظریه زمینه‌ای عینی‌گرا در مقابل نظریه زمینه‌ای تفسیری تر

اولین اختلاف بر سر اصل مقایسه مداوم است. یکی از جنبه‌های مهم نظریه زمینه‌ای حفظ حساسیت نظری در تمامی مراحل تحقیق است. حساسیت نظری محقق را قادر می‌سازد تا نظریه مبتنی بر داده‌ها را شکل دهد، نه نظریه‌ای مبتنی بر پیش‌فرض‌های مفهومی و دیدگاه محقق. از این‌رو، روش مقایسه مداوم تفکر در مورد وقایع، مفاهیم، طبقه‌بندی‌ها، و خصوصیات آن‌ها را تحریک می‌کند و حساسیت نظری را تقویت می‌کند؛ هم‌چنین، مسیر و جهت نمونه‌گیری نظری را نشان می‌دهد (چی‌اون، ۲۰۰۴: ۲۵۲). در نظریه زمینه‌ای گلیزر (تئوری زمینه‌ای سنتی) تأکید ویژه‌ای بر مقایسه مداوم در جریان فرآیند جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها به منظور رسیدن به اشباع و تحقق حساسیت نظری وجود دارد؛ به عبارت دیگر، اصل مقایسه مداوم نقش مهمی در تعیین کیفیت نظریه زمینه‌ای در رویکرد سنتی آن دارد. در رویکرد گلیزر هدف از تأکید بر این معیار، این است که تحلیل‌گر را وادار کند که به داده‌ها نزدیک شود تا این‌که به درک ذهنی از داده‌ها دست نیابد (بولوا، ۲۰۱۴: ۱۴۸)؛ به همین دلیل، رویکرد گلیزر را نظریه زمینه‌ای عینی‌گرا می‌نامند (کلارک، ۲۰۱۹: ۱۳).

چیزی که در نظریه زمینه‌ای سنتی اهمیت دارد، تفاوت بین مفهوم‌سازی و توصیف است. نظریه زمینه‌ای سنتی به‌طور دقیق نه به معنای یک گزارش توصیفی از یافته‌های میدان است و نه فعالیت مبتنی بر تفسیر معانی است که مشارکت‌کنندگان به مفاهیم نسبت می‌دهند، بلکه یک فعالیت مبتنی بر استخراج مفاهیم از طریق مقایسه مداوم است (هولتون و والاش، ۲۰۱۷: ۱۰)؛ هم‌چنین از نظر گلیزر، نظریه زمینه‌ای عبارت است از تولید استقرایی نظریه در جریان تحلیل کیفی داده‌های کیفی یا داده‌های کمی. درحقیقت گلیزر بین تحلیل کیفی و داده کیفی تمایز قابل می‌شود؛ به عبارت دیگر، تحلیل کیفی می‌تواند برای داده‌های کمی و عینی نیز به کار رود و فقط مختص داده‌های کیفی نیست. از نظر گلیزر، تجزیه و تحلیل کیفی به معنای هر نوع تجزیه و تحلیلی است که یافته‌ها یا مفاهیم و فرضیه‌هایی را تولید می‌کند (مانند نظریه زمینه‌ای) که با روش‌ها و مدل‌های آماری به دست نمی‌آیند (گلیسر، ۱۹۹۲: ۱). بر این اساس، گلیزر نظریه زمینه‌ای را یک روش تحلیل کیفی می‌داند که در تحقیقات استقرایی چه از نوع کمی و چه از نوع کیفی می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد که هدف اصلی آن، این است که الگوی‌های رفتاری افراد درگیر در مطالعه را از طریق مقایسه مداوم و نه تفسیر گزارش کند و موضوعات پروبولماتیک آنان را آشکارسازی کند (خان‌تی و همکاران، ۲۰۱۹: ۲).

در مقابل، استراوس براساس رویکردی تفسیری تر، تأکید بیش از حد به ماهیت استقرایی بودن مفاهیم و اصل مقایسه مداوم به عنوان تعیین‌کننده کیفیت نظریه زمینه‌ای را نگران‌کننده می‌داند (منصوریان، ۱۳۸۰: ۳۸۸)؛ در واقع، اصل مقایسه مداوم جنبه عینی و پوزیتیویستی بودن رویکرد نظریه زمینه‌ای را نشان می‌دهد. در مقابل، نظریه زمینه‌ای استراوس با الهام از مکتب کنش متقابل نمادین یک فرآیند عینی نیست؛ بلکه یک فرآیند درهم‌تنیده است که پدیده مورد مطالعه در آن از طریق ادغام دیدگاه‌ها و تفسیرهای شرکت‌کنندگان در مطالعه و محققان تحلیل می‌شود. ادراکات فردی و این‌که چگونه افراد جهان، حوادث و موقعیت‌ها را تفسیر می‌کنند، کنش افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در تئوری زمینه‌ای استراوس محقق دیدگاه‌های مختلف در داده‌های جمع‌آوری شده را به منظور تولید یک نظریه یکپارچه به هم پیوند می‌دهد. آگاهی از دیدگاه‌های مختلف و این‌که چگونه دیدگاه‌ها، کنش‌ها و واکنش‌های مشارکت‌کنندگان و محقق را تحت تأثیر قرار می‌دهد، محقق را قادر می‌سازد (به‌ویژه در مرحله کدگذاری میانی و پیشرفته) تا با انعطاف بیشتری داده‌ها را تجزیه و تحلیل کند و تحلیل‌های خود را تغییر دهد (چمبرلین-سالون و همکاران، ۲۰۱۳: ۷). بدون توجه به نقش و تأثیر محوری کنش متقابل نمادین در تحقیقات نظریه زمینه‌ای، توانایی پژوهشگر در توسعه یک نظریه مفید، عمیق، غنی و اکتشافی محدود می‌شود (میلیکن و اشریبر، ۲۰۱۲: ۶۹۳).

۳-۱-۲. پیش فرض‌های مفهومی: مخدوش کننده یا تقویت کننده!

تفاوت قابل توجه دیگر نظریه زمینه‌ای گلیزر و استراوس، در نگرش نسبت به نقش ادبیات تحقیق در نظریه زمینه‌ای است؛ گلیزر مخالف استفاده از ادبیات پیشین (پیشینه نظری) در فرآیند مطالعه است و اعتقاد دارد که باید بعد از ایجاد نظریه زمینه‌ای مورد توجه قرار گیرد (بولوا، ۲۰۱۴: ۱۵۰). از نظر گلیزر، کاربرد ادبیات پیشین شکل‌گیری و ایجاد نظریه مبتنی بر داده‌ها را مخدوش و محدود می‌کند. گلیزر معتقد است که محقق باید موضع بی طرف و خنثی اتخاذ کند (مانند: رویکرد پوزیتیویستی) تا بتواند وضعیت را بدون ارزش‌گذاری توصیف کند. در این حالت، تنها باید صدای مشارکت‌کنندگان شنیده شود و خواندن ادبیات پیشین منجر می‌شود تا ذهن باز محقق در ایجاد طبقه‌بندی‌ها و مفاهیم را محو و مخدوش کند (گلیسر، ۱۹۹۲: ۶۸)؛ در حالی که کوربین و استراوس معتقداند که مرور ادبیات پیشین از همان ابتدای فرآیند مطالعه مهم و قابل قبول است. آن‌ها مدافع اهمیت ادبیات پیشین در نظریه زمینه‌ای هستند و سهم و نقش آن‌ها را در حساسیت نظری غیرقابل اغماض و مهم تلقی می‌کنند. ادبیات پیشین از نظر استراوس و کوربین هم شامل نظریه و تحقیقات و یافته‌های محققان پیشین می‌شود (ادبیات فنی) و هم شامل اسناد و مدارک غیرفنی مثل: نامه‌ها، زندگی‌نامه‌ها، خاطرات، گزارش‌ها، فیلم‌های ویدئویی و سایر اشکال مادی می‌شود (استراوس و کوربین، ۱۹۹۰: ۴۸). بر اساس رویکرد استراوس و کوربین، خواندن ادبیات پیشین به منظور شناسایی ارتباط بین طبقه‌بندی‌ها و و درک رابطه بین آن‌ها ضروری است. هم‌چنین ادبیات پیشین می‌تواند از طریق فراهم کردن مفاهیم و روابطی که در برابر داده‌های واقعی در معرض بررسی قرار می‌گیرند، حساسیت نظری را تحریک و تقویت کند (استراوس و کوربین، ۱۹۹۰: ۵۰). مرور ادبیات پیشین (GPLR) هرچه سریع‌تر درک و فهم ما را از پدیده‌ها به منظور پیشرفت تحقیق در جهت ایجاد و توسعه نظریه، و رسیدن به حساسیت نظری توسعه می‌دهد؛ چراکه، حساسیت نظری جایی است که محقق دانش، فهم، مهارت و توانایی خود را در تولید مفاهیم از داده‌ها و مرتبط کردن آن‌ها در قالب مدل‌های نرمال نظری نشان می‌دهد (تیستول، ۲۰۱۵: ۶۲۰).

۳-۱-۳. فرآیند کدگذاری

هم‌چنین نظریه زمینه‌ای سنتی گلیزر و تکاملی استراوس به لحاظ فرآیند کدگذاری نیز با یک دیگر متفاوت هستند. کدگذاری مداخله اولیه در داده‌ها است و هسته اصلی رویکرد نظریه زمینه‌ای در انجام تحقیق است (واکرو و میرک، ۲۰۰۶: ۵۵۰) که نقش تعیین‌کننده مهمی در کیفیت نظریه نوظهور دارد (جون، ۲۰۰۴: ۲۵۳). استراوس و کوربین، کدگذاری را فرآیندهای تحلیلی تعریف می‌کنند که از طریق آن‌ها داده‌ها شکسته می‌شوند، مفهوم‌سازی می‌شوند و یکپارچه می‌شوند تا نظریه شکل بگیرد (استراوس و کوربین، ۱۹۹۸: ۳). در رویکرد سنتی گلیزر نیز فرآیند کدگذاری به منظور تولید طبقه‌بندی‌ها و نظریه ضروری است (هولتون و والاش، ۲۰۱۷: ۸۲)؛ اما تفاوت رویکرد گلیزر و استراوس در مراحل و ساختار کدگذاری است. در رویکرد سنتی گلیزر، کدگذاری شامل سه مرحله می‌شود: ۱) کدگذاری باز: جهت شناسایی وقایعی که می‌توانند مفاهیم را نشان دهند. ۲) کدگذاری انتخابی: شناسایی و تمرکز بر یک طبقه اصلی در حین انجام تجزیه و تحلیل مقایسه‌ای و نمونه‌گیری نظری. ۳) کدگذاری نظری: به منظور یافتن روابط بین طبقه اصلی و مفاهیم مرتبط. از نظر گلیزر کدگذاری نظری، فرآیند مفهوم‌سازی چگونگی ارتباط کدهای اساسی با یک دیگر به عنوان فرضیه‌هایی برای ادغام در یک نظریه است (چارمز، ۲۰۰۶: ۶۳). همان‌طور که پیش‌تر مطرح شد، در رویکرد سنتی معیار اساسی برای کدگذاری تعلق هرگونه پیش فرض مفهومی در هر مرحله از کدگذاری و درمورد آن چه داده‌ها باید فاش کنند، می‌باشد (هولتون و والاش، ۲۰۱۷: ۸۲).

در رویکرد تکاملی استراوس و کوربین (۱۹۹۰) نیز کدگذاری شامل سه مرحله می‌شود، با این تفاوت که ساختار آن متفاوت‌تر است؛ ۱) کدگذاری باز: فرآیند تجزیه، بررسی، مقایسه، مفهوم‌سازی و طبقه‌بندی داده‌ها است. در این مرحله تمامی پاسخ‌های نوشته شده یا ضبط شده سطر به سطر، پاراگراف به پاراگراف و کلمه به کلمه پیاده‌سازی می‌شوند؛ سپس جمله‌هایی که الگو یا مفهوم یکسان دارند با هم جمع می‌شوند و یک مفهوم را شکل می‌دهند. ۲) کدگذاری محوری: در این مرحله داده‌ها از طریق طبقه‌بندی‌های مرتبط و پارادایم کدگذاری در قالب زیرشاخه‌ها با یک دیگر مرتبط می‌شوند.

این مرحله به ترتیب شامل شش مرحله کدگذاری می‌شود؛ شرایط علی، واقعه، بستر، شرایط مداخله‌گر، استراتژی‌های کنش و واکنش، پیامدها (لیسکا و همکاران، ۲۰۱۹: ۱۷۴). این مرحله، ویژگی ساختاری و پوزیتیویستی به کدگذاری استراوس و کوربین می‌بخشد و باعث می‌شد تا رویکرد سنتی گلنزر نسبت به رویکرد تکاملی منعطف‌تر، بازتر و تفسیری‌تر باشد. (۳) کدگذاری انتخابی: شامل انتخاب طبقه اصلی، مرتبط‌کردن آن با طبقات دیگر، اعتبارسنجی این روابط و حذف طبقات ناقص است. کدگذاری انتخابی روندی موازی با کدگذاری محوری است، اما در سطح بالاتری از انتزاع که در جریان آن، یک رابطه پیشنهاد می‌شود و سپس به داده‌ها برمی‌گردد تا اعتبار آن را تأیید کند. این سه مرحله از کدگذاری درنهایت منجر به تولید یک دستگاه گفتمانی از گزاره‌های نظری تولید شده می‌شود. استراوس و کوربین علاوه بر مراحل کدگذاری «ماتریس شرطی» را به عنوان ابزاری تحلیلی ارائه می‌دهند. ماتریس شرطی یک نمودار است، که طیف گسترده‌ای از شرایط و پیامدهای مربوط به پدیده مورد بررسی، را به نمایش می‌گذارد و تحلیل‌گر را قادر می‌سازد تا تمایز و پیوند سطوح مختلف شرایط و پیامدها را نشان دهد. تأکید زیاد استراوس و کوربین به ایجاد مدل نظری و کدگذاری بیش از حد ساختاریافته، به‌ویژه یافتن شرایط علی راه را بر نگرش‌های تفسیری در این رویکرد محدود می‌کند و بیشتر جنبه پساپوزیتیویستی به این رویکرد می‌دهد؛ بر همین اساس، کوربین و استراوس (۲۰۱۵) در ویرایش سوم کتاب مبانی تحقیق کیفی: تکنیک‌ها و رویه‌های توسعه نظریه بنیادی نگرش پساپوزیتیویستی خود را نسبت به کدگذاری و ارائه مدل نظری تعدیل کرده‌اند. در تعدیل اخیر، کوربین و استراوس مراحل کدگذاری محوری را به سه مرحله: شرایط، کنش و واکنش، پیامدها تقلیل داده‌اند. در رویکرد جدید نظریه زمینه‌ای تکاملی تأکید بر یافتن شرایط علی و ارائه مدل به عنوان ابزار تحلیلی ضروری نیست. با این تعدیل‌ها کوربین و استراوس رویکرد خود را به سمت تفسیرگرایی سوق داده‌اند (لیسکا و همکاران، ۲۰۱۹: ۱۷۴).

۳-۲. تعدیل در نظریه زمینه‌ای^۷

۳-۲-۱. نظریه زمینه‌ای تعدیل شده (M-GTA)

نظریه زمینه‌ای تعدیل شده توسط «کینوشیتا»^۸ در سال ۲۰۰۳ م. توسعه یافته است. برخلاف نظریه زمینه‌ای گلنزر و استراوس که شهرت جهانی دارد، این رویکرد تنها در ژاپن شناخته شده است؛ چراکه بیشتر مقالات مرتبط با این رویکرد به زبان ژاپنی به چاپ رسیده است (کامبراو، ۲۰۱۸: ۴۷). کینوشیتا نظریه زمینه‌ای تعدیل شده را در نقد دو معیار نظریه زمینه‌ای گلنزر و استراوس توسعه داده است؛ (۱) نقش محقق و مسئله تحقیق در نظریه زمینه‌ای گلنزر، و ۲- کدگذاری سخت (strict coding) در نظریه زمینه استراوس و کوربین. کینوشیتا تأکید گلنزر بر ارائه تحلیل‌های دقیق، معتبر و عینی را ستایش می‌کند، چراکه معتقد است گلنزر با این کار روش‌های کیفی را از اتهام ذهنی بودن^۹ و عدم نظامندی نجات داده است؛ اما با موضع گلنزر در مورد نقش محقق به عنوان عامل بی‌طرف در ظهور داده‌ها، طبقه‌بندی، کدگذاری و تحلیل‌ها مخالف است و آن را غیر واقعی می‌داند. کینوشیتا با پیروی از تأکید استراوس و کوربین بر کنش متقابل و تفسیرگرایی، معتقد است محقق نقش تفسیرگر در فرآیند شکل‌گیری و طبقه‌بندی داده‌ها دارد. در رویکرد تعدیل یافته نیز همانند رویکرد تکاملی استراوس و کوربین محقق نمی‌تواند بی‌طرف و بدون جهت‌گیری فکری باشد. محقق نیازمند پرسش‌ها و علایق پژوهشی برای تحلیل داده‌ها است؛ بنابراین، در رویکرد تعدیل یافته محقق، ابتدا مروری بر ادبیات نظری دارد و سپس مسئله تحقیق را قبل از اجرای مصاحبه‌ها تعریف می‌کند. داشتن نگرش تحقیقی (پرسش تحقیق) یا رویکرد نظری در نظریه زمینه‌ای تعدیل یافته امری ضروری است (کامبراو، ۲۰۱۸: ۵۲).

اما تفاوت این رویکرد با رویکرد تکاملی استراوس و کوربین در روش کدگذاری است. کینوشیتا با نقد رویکرد کدگذاری سخت در نظریه زمینه‌ای گلنزر و استراوس بیان می‌کند که این شکل از کدگذاری تفسیر را در روند تحلیل داده‌ها و شکل‌گیری نظریه دشوار می‌سازد. در رویکرد تعدیل یافته مفاهیم به‌طور مستقیم از تفسیر داده‌ها در کاربرد تحلیل‌های شکل می‌گیرند، نه با استفاده از کدها. نحوه کدگذاری در رویکرد تعدیل یافته به این صورت است که، محقق از تجزیه و شکستن داده‌ها در قالب تکه‌ها، برجسب‌ها و کدها خودداری می‌کند؛ به عبارت دیگر، کدگذاری سخت کنار گذاشته می‌شود و به جای آن با تهیه کار برگ تحلیلی^{۱۰} و تفسیر آن، مفاهیم و تم‌های تحلیلی استخراج می‌شوند. در نتیجه، در رویکرد تعدیل یافته مرحله

کدگذاری محوری حذف شده و شامل دو مرحله کدگذاری: (۱) کدگذاری باز: مرحله شکل‌گیری مفاهیم. در این مرحله تمامی پاسخ‌های نوشته شده یا ضبط شده کلمه به کلمه پیاده سازی می‌شوند؛ سپس جمله‌هایی که الگو یا مفهوم یکسان دارند با هم جمع می‌شوند و یک مفهوم را شکل می‌دهند. به این ترتیب، برای هر مفهوم یک کاربرگ تحلیلی ایجاد می‌شود. هر کاربرگ تحلیلی شامل: نام مفهوم، تعریف مفهوم، مثال‌های مرتبط با مفهوم و یادداشت نظری می‌باشد. در قسمت یادداشت نظری ایده‌های محقق و مشارکت‌کنندگان، پرسش‌ها و مثال‌های نقض ثبت می‌شوند. (۲) کدگذاری انتخابی: شامل مرحله شکل‌گیری طبقه‌بندی‌های موضوعی می‌شود. در این مرحله چندین مفهوم در قالب یک طبقه‌بندی یکپارچه سازی می‌شوند و سپس طبقه‌بندی‌ها در قالب یک مقوله مرکزی یکپارچه سازی می‌شوند. در نهایت نموداری از خط داستانی که موضوع را براساس کلمات، مفاهیم، طبقه‌بندی‌ها و طبقه‌بندی مرکزی روایت می‌کند، ارائه می‌شود. در رویکرد کینوشیتا پیدا کردن و ایجاد مفهوم مرکزی و مدل تحلیلی همیشه ضروری نیست (کامبراو، ۲۰۱۸: ۵۴).

۳-۳. مسئله تحلیل: تلاش برای ارائه تحلیل طبیعی

۳-۳-۱. تحلیل ابعاد (DA)

تحلیل ابعاد توسط «شاتزمن» دانشجوی و همکار سابق استراوس در سال ۱۹۹۱م. توسعه یافته است. در نتیجه، همکاری و ارتباط طولانی مدت با استراوس نقش مهمی در توسعه روش تحلیل ابعاد داشته است. از همین جا مشخص می‌شود که رویکرد تحلیل ابعاد نیز به لحاظ پارادایم فلسفی مبتنی بر کنش متقابل نمادین و مکتب شیکاگو است؛ اما مسئله شاتزمن متفاوت از استراوس و سایر محققان کیفی بود. شاتزمن در حال یادگیری جمع‌آوری داده‌ها و نوشتن تک‌نگاری‌ها از استراوس و سایر محققان میدانی این پرسش‌ها را مطرح کرد که واقعاً بین انتخاب یک پرسش تحقیق و تک‌نگاری نهایی چه اتفاقی افتاده است؟ چه چیزی در تجزیه و تحلیل دخیل بوده است؟ چگونه محقق واقعاً تحلیل را انجام داده است؟ چگونه محققان آموخته‌اند که تحقیق کنند؟ چگونه تعهدات مفهومی و نگرش محققان بر تحقیق که انجام داده‌اند، تأثیر گذاشته است؟ یا در واقع، چگونه کسی می‌تواند تحلیل را به روشی انجام دهد که شبیه به کار محققان دیگر در همان رشته و در عین حال متفاوت از محققان رشته‌های دیگر باشد؟ از نظر شاتزمن تجزیه و تحلیل فرآیندی اسرارآمیز است و همین موضوع نیروی محرکه توسعه روش تحلیل ابعاد بود. پس شاتزمن علاقه مند به ماهیت تحلیل بود (مورس و همکاران، ۲۰۰۹: ۸۷).

شاتزمن کار خود را با تمایز قائل شدن بین بازنشاسایی و تحلیل شروع می‌کند. از نظر او در بسیاری از موارد محققان کیفی بازنشاسایی انجام می‌دهد و از تحلیل به دور هستند. بازنشاسایی شامل تعریف و نام‌گذاری موضوع موردعلاقه و ابعاد آن است. این نام‌گذاری داده‌های جمع‌آوری شده، به وسیله پیش‌فرض‌ها و نگرش قبلی محقق هدایت و تعیین می‌شود؛ برای مثال، مردم‌شناسان مفهوم فرهنگ را در داده‌ها پیدا می‌کنند، روان‌شناسان مفهوم انگیزه یا دیگر ساختارهای روانی را پیدا می‌کنند یا تحلیل‌گران ایدئولوژیک مفهوم نابرابری و ستم را در داده‌ها پیدا می‌کنند. این مفاهیم در تئوری‌ها، چارچوب‌های مفهومی و دایره لغاتی که مختص به هر رشته است، جای‌گذاری شده‌اند. این مفاهیم به دانشجویان یا دیگر اعضای آن رشته علمی پیشنهاد می‌کنند که چه چیزی را باید در میدان مطالعه مشاهده کنند و چگونه مشاهدات را به دانش مربوط به رشته خود ترجمه کنند؛ در نتیجه، تلاش‌ها و اکتشافات آنان توسط چارچوب رشته علمی آنان هدایت می‌شود. در نتیجه، در بازنشاسایی، مفهوم ظهور (ظهور مقوله‌ها و نظریه) در تحقیقات کیفی زیرسؤال می‌رود؛ در این مثال‌ها، «ظهور» یک مسئله سازمانی یا برجسته‌سازی است، نه یک مسئله مفهومی. به عبارت دیگر، فرآیند تحلیل و ظهور واقعی آن در پس‌واژگان و دانش هر رشته علمی یا جهان‌بینی پنهان می‌ماند و چیزی که از داده‌ها ظهور می‌کند، وابسته به نگرش و آگاهی محقق است. در زندگی روزمره بازنشاسایی روش مناسب و کارآمد برای فهم جهان و چیزهای اطراف ما است؛ اما تحلیل مسئله متفاوتی است. همه تحلیل‌های روزمره و نه فقط تحلیل پژوهشی، به یک ویژگی فکری نیاز دارد که شاتزمن آن را «بعدی بودن» می‌نامد. او پیشنهاد می‌کند که هوش انسانی باید تجربه را بُعدبندی کند و موقعیت‌ها را به منظور درک پیچیدگی‌ها درون آن، به صورت بعدی ایجاد یا تعریف می‌کند. هرگونه ارائه توصیف از چیزی شامل شناسایی

ابعاد و خصوصیات آن باید باشد. بُعدبندی، این امکان را به ما می‌دهد که پدیده‌ها و مسائل را با لحاظ پیچیدگی آنان ببینیم، بین آن‌ها تمایز قائل شویم و آن‌ها را با یک‌دیگر مقایسه کنیم. چنین تحلیلی از نظر شاتزمن، تحلیل طبیعی است؛ پس تحلیل ابعاد مؤلفه اصلی تحلیل طبیعی است و به این موضوع تأکید دارد که چگونه فرد (محقق یا مشارکت‌کننده) موقعیت را براساس ابعاد و مؤلفه‌های خود تعریف می‌کند (همان: ۹۷-۹۹).

۳-۱-۳-۱. فرآیند تحلیل ابعاد

در روش تحلیل ابعاد نیز به‌عنوان رویکردی از نظریه زمینه‌ای فرآیند جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها به‌طور هم‌زمان و در جریان نمونه‌گیری نظری رخ می‌دهد و با رسیدن به اشباع نظری فرآیند نمونه‌گیری متوقف می‌شود؛ اما همان‌طور که مطرح شد، هدف نهایی تحلیل ابعاد رسیدن به تحلیل طبیعی است. به‌همین جهت، در فرآیند تحلیل با رویکردهای قبل از خود تفاوت دارد. شاتزمن با نقد گلیرز و استراوس مطرح می‌کند که تحلیل شامل طیف وسیعی از فرآیندها می‌شود که مقایسه مداوم تنها یکی از آن‌ها است (همان: ۹۳)؛ درحالی‌که در تحلیل ابعاد، تحلیل حداقل باید شامل سه فرآیند ضروری شود: (۱) مهم‌ترین و کلیدی‌ترین فرآیند در تحلیل ابعاد ساختن یا بازسازی مؤلفه‌های چندگانه یک پدیده اجتماعی پیچیده است. فرآیندی که بُعدبندی کردن، فراخوانی ابعاد یا ویژگی‌ها نامیده می‌شود؛ درواقع، هر بُعد مؤلفه‌ای از پدیده مورد مطالعه است که توسط محقق باید شناسایی شود. این شناسایی باید تا جایی ادامه یابد که محقق به این نتیجه برسد که ابعاد شناسایی شده، تنها ابعاد ممکن هستند (حتی سن و جنسیت نیز می‌توانند به‌عنوان ابعاد مسئله مورد مطالعه شناسایی شوند). بر همین اساس، تحلیل ابعاد برخلاف رویکردهای قبل از خود (سنتی و تکاملی) به دنبال کشف فرآیند اجتماعی واحد و پایه نیست، بلکه به دنبال آموختن و کشف هر آن چیزی است که در موقعیت دخیل است؛ از همین رو، پیچیدگی زندگی اجتماعی را شناسایی می‌کند. به عبارت دیگر، در تحلیل ابعاد پرسش اصلی این نیست که «فرآیند اصلی اجتماعی در این جا چیست؟» بلکه پرسش اصلی این است که «چه چیزهای در اینجا دخیل هستند؟». هدف تحلیل ابعاد کشف معنای کنش‌ها و واکنش‌های مشاهده‌شده در موقعیت است و نگرش بعدی به داده‌ها محقق را قادر می‌سازد تا با حداکثر موشکافی و دقت موقعیت و مسئله را بازسازی کند. درواقع، بازسازی دقیق و کامل، تنها از طریق شناسایی همه اجزاء کل که پیچیدگی آن‌را نشان می‌دهند، ممکن است؛ هم‌چنین، نگرش بُعدی باعث می‌شود ابعاد ساکت و مخفی که پدیده مورد مطالعه را تبیین می‌کنند، آشکار شوند. هم‌چنان‌که داده‌ها براساس ابعاد و مؤلفه‌های شان تحلیل و توصیف می‌شوند عمل تخصیص نیز به‌طور هم‌زمان اتفاق می‌افتد؛ «تخصیص» به معنی نام‌گذاری و برچسب‌زدن به ابعاد و مؤلفه‌های مشاهده‌شده در داده‌ها می‌باشد. به عبارت دقیق‌تر، عمل تخصیص توسعه و واژگانی است که در ادامه داده‌ها را تحلیل خواهند کرد؛ درواقع، می‌توان گفت تخصیص همان فرآیند کدگذاری است. اما تخصیص بر خلاف کدگذاری سخت و طبقه‌بندی شده در رویکرد تکاملی، کاملاً منعطف و تفسیرگرایانه است و طبقه‌بندی خاصی ندارد. (۲) اختصاص ارزش نسبی به هر یک از ابعاد در نظر گرفته‌شده: این مرحله، شامل تعیین ابعاد مرتبط و نامرتب در تبیین مسئله یا موقعیت می‌شود. از نظر شاتزمن ویژگی‌های ارزشی در زندگی نامه شخصی و حرفه‌ای تحلیل‌گر تعبیه شده‌اند و در دیدن و انتخاب ابعاد و یا در تعیین ابعاد به‌عنوان ویژگی ذاتی موقعیت نقش دارند. (۳) استنباط: در این مرحله، براساس مقایسه بین ابعاد و پیش‌فرض‌های محقق در مورد رابطه بین ابعاد یا عدم رابطه بین ابعاد و هم‌چنین فرض مرتبط و نامرتب بودن ابعاد، استنباط از مسئله یا موقعیت صورت می‌پذیرد. استنباط در تحلیل ابعاد نیز مانند رویکرد تکاملی نظریه زمینه‌ای می‌تواند به شکل الگوی پارادایمی یا ماتریس اکتشافی ارائه شود؛ اما در تحلیل ابعاد ماتریس اکتشافی تنها ابزاری برای توسعه و ارتباط مقوله‌های مدل نیست، بلکه اساس یا سنگ بنا فرآیند تحلیلی است؛ به این معنی که ماتریس اکتشافی در تحلیل ابعاد چارچوبی را برای فراتر رفتن تحلیل از توصیف و وارد شدن به حوزه تبیین فراهم می‌کند؛ درواقع، ماتریس اکتشافی در روش تحلیل ابعاد یک چارچوب تودرتو برای تحلیل پیچیدگی‌های یک موقعیت پروبولماتیک می‌باشد و هم‌چنین، محقق را به یک ساختار و بستر تبیینی مجهز می‌کند (کولس و همکاران، ۱۹۹۶: ۳۱۵).

به بیان ساده‌تر، روش تحلیل ابعاد، تلاشی برای احیای تئوری زمینه‌ای است (مورس و همکاران، ۲۰۰۹: ۹۰). مسئله در این روش تحلیل و فرآیند آن است. موضوعی که استراوس از آن غافل بود. روش تحلیل ابعاد به دنبال شفاف‌سازی فرآیندهای تحلیلی است که محققان هنگام انجام تحلیل خود به کار می‌برند؛ به‌ویژه، بر این نکته تأکید می‌شود که محقق باید رابطه بین دانش و دیدگاه رشته علمی خود را با کشف خود ببیند و به آن آگاه باشد؛ موضوعی که اغلب محققان کیفی از آن غافل هستند. با آشکار شدن این رابطه می‌توان تحلیل شفاف، واقعی و قابل استفاده را ارائه کرد؛ بنابراین، در واقع تحلیل ابعاد، یک تعهد در نظریه زمینه است که خلق نظریه به‌طور مستقیم از داده‌ها را تضمین می‌کند (همان: ۱۰۲). هرچند شاتزمن صریحاً موضع روش خود را در ارتباط با نقش پیش فرض‌های مفهومی در فرآیند تحقیق کیفی و خلق نظریه آشکار نکرده است، اما براساس تأکید این روش بر بُعدی بودن تحلیل می‌توان استنتاج کرد که پیش فرض‌های مفهومی زمانی مخدوش‌کننده نظریه در حال ظهور خواهند بود که به‌عنوان بعدی از تحلیل نادیده گرفته شوند.

۳-۴. نظریه زمینه‌ای برساخت‌گرا: پیش به سمت تفسیرگرایی مطلق

چرخش دوم در نظریه زمینه‌ای در جهت هرچه تفسیری‌تر کردن این روش توسط چارمز (۲۰۰۶) با ارائه رویکرد نظریه زمینه‌ای برساخت‌گرا رخ داد. رویکرد برساخت‌گرایی چارمز کاملاً تفسیرگرایانه است و اهمیت رویکرد استقرایی در آن تقلیل می‌یابد (کلارک، ۲۰۱۹: ۱۳). چارمز قصد داشت نظریه زمینه‌ای را از پیش فرض‌های پوزیتیویستی و پس‌پوزیتیویستی‌های رهایی بخشد. رویکرد نظریه زمینه‌ای برساخت‌گرا، هستی‌شناسی مدرن را رد می‌کند و رویکردی پست مدرن اتخاذ می‌کند که در آن فرضیه واقعیت عینی بیرونی، ناظر منفعل، مشاهده‌گر بی طرف و تنگ‌نظری‌های تجربه‌گرایی رد می‌شود و مشخص می‌شود که خود تحقیق یک برساخت است (لیسکا و همکاران، ۲۰۱۹: ۱۷۵). چارمز نظریه زمینه‌ای را به‌عنوان مجموعه‌ای از اصول و اقدامات در نظر می‌گیرد و از نظر او نظریه زمینه‌ای یک نسخه یا بسته روش شناختی نیست. چارمز معتقد است: در نظریه زمینه‌ای سنتی گلیزر و استراوس نه داده و نه نظریه‌ای کشف می‌شود. از نظر چارمز ما بخشی از جهانی هستیم که آن را مطالعه می‌کنیم و بخشی از داده‌هایی هستیم که آن‌ها را جمع‌آوری می‌کنیم. ما نظریه‌های زمینه‌ای خودمان را در جریان مشارکت در گذشته و حال، کنش و واکنش با افراد، چشم‌اندازها و فعالیت‌های تحقیق می‌سازیم؛ بنابراین، مشارکت‌کنندگان، معانی پنهان، دیدگاه‌های مبتنی بر تجربه و دیدگاه محقق، ساختار واقعیت را شکل می‌دهند (چارمز، ۲۰۰۶: ۹).

رویکرد برساخت‌گرایی، نظریه زمینه‌ای را در جهت تحلیل‌های متنوع و مسائل حقیقی به کار می‌برد. از نظر چارمز زمانی که گلیزر بیان می‌کند: «نظریه زمینه‌ای یک نظریه در جهت حل نگرانی‌های اصلی است که به صورت نظری به روش‌های مختلف قابل کدگذاری است» به درستی کاربرد نظریه زمینه‌ای را بیان می‌کند؛ اما این تنها کاربرد نظریه زمینه‌ای نیست. مسئله اینجاست آن چه نگرانی اصلی یا مسئله اصلی را شکل می‌دهد بستگی به نگرش و تفسیر افراد دارد؛ پس برساخت مهم است. پرسش آغازین در رویکرد نظریه زمینه‌ای گلیزر این است که: چه چیزی در اینجا در حال وقوع است؟ فرآیندهای اصلی اجتماعی درگیر کدامند؟ و فرآیندهای اصلی روان‌شناختی اجتماعی کدامند؟ اما به این موضوع بی توجه است که آن چه ما به‌عنوان فرآیند اصلی اجتماعی یا روانی تعریف می‌کنیم، همیشه یک تفسیر است، حتی اگر اکثر مشارکت‌کنندگان بر سر تعریف توافق داشته باشند؛ پس پرسش‌ها این است که چه کسی نگرانی یا مسئله اصلی را تعریف می‌کند؟ با چه معیارهایی چنین تعریفی ارائه می‌کند؟ تعاریف چه چیزهایی هستند؟ با تأکید و توجه به چنین پرسش‌هایی است که نگرانی یا مسئله اصلی به یک موضوع پروبولماتیک تبدیل می‌شود و قدرت و کنترل در تحلیل را به ارمغان می‌آورد. نظریه زمینه‌ای در رویکرد ساختاری، ابزارهایی را ارائه می‌کند که به واسطه آن‌ها می‌توان ساختارهای متنوع و رقابت بر سر تعریف از موقعیت را شناسایی کرد. چارمز با قاطعیت بیان می‌کند که هدف نظریه زمینه‌ای انتزاع سطوح عمومی از طریق واقعیت‌های تجربی نیست. نظریه زمینه بسته به بسترهای اجتماعی، تاریخی، محلی و کنش متقابل متفاوت است و توسط همین بسترها تقویت می‌شود. از نظر

چارمز، عمومیت در نظریه زمینه‌ای از طریق بررسی جزئیات متعدد و تجزیه و تحلیل و مفهوم‌سازی نتایج مطالعات چندگانه حاصل می‌شود و می‌توان یک نظریه زمینه‌ای رسمی ارائه کرد (چارمز، ۲۰۰۶: ۱۸۰).

۳-۴-۱. کدگذاری تفسیری تر

از نظر چارمز کدگذاری کیفی، به معنای اولین قدم در جهت فراتر رفتن از اظهارات ظاهری به منظور رسیدن به تحلیل‌های تفسیری است. هدف ما ارائه یک نسخه تفسیری از داده‌هاست که با کدگذاری شروع می‌شود و حیات مورد مطالعه را روشن می‌کند. کدهای ما نشان می‌دهد که ما چگونه داده‌ها را انتخاب می‌کنیم، تجزیه می‌کنیم و مرتب می‌کنیم تا یک گزارش تحلیلی از آن‌ها ارائه کنیم. کدهای کیفی بخش‌های مختلف داده‌ها را از هم جدا می‌کند، در قالب عبارت‌های موجز نام‌گذاری می‌کند، و یک مجموعه تحلیلی را به منظور توسعه ایده‌های انتزاعی که هر بخش از داده‌ها را تفسیر می‌کنند، ارائه می‌کند. هم‌چنان‌که در حال کدگذاری هستیم از خود می‌پرسیم که این بخش از داده‌ها ممکن است به کدام طبقه‌بندی نظری اشاره داشته باشد؟ چارمز تأکید می‌کند که کدها باید به داده‌ها نزدیک باشند، کنش‌ها را نشان دهند و چگونگی به‌وجود آمدن وضع پروبولوماتیک یا دشوار را نشان دهند؛ یعنی از نظر چارمز کدگذاری باید نوعی افشاگری باشد. در جریان کدگذاری ما تعریف می‌کنیم که چه چیزی در داده‌ها در حال وقوع است و شروع می‌کنیم به گلاویز شدن با داده‌ها (چارمز، ۲۰۰۶: ۴۳).

در رویکرد ساختاری چارمز کدگذاری شامل چهار مرحله می‌شود؛ (۱) کدگذاری اولیه: مرحله کشف هرگونه امکان نظری که می‌توان از داده‌ها استخراج کرد. این مرحله اولیه در کدگذاری، ما را به سمت تصمیمات بعدی در مورد تعیین طبقه‌بندی مفهوم مرکزی هدایت می‌کند. در جریان مقایسه داده با داده‌ها، ما دیدگاه و نگرش مشارکت‌کنندگان در تحقیق را در مورد آن چه مسئله یا موضوع پروبولوماتیک تعریف می‌کنند، یاد می‌گیریم و به صورت تحلیلی شروع به برقراری ارتباط با آن می‌کنیم. در این مرحله، چارمز علاوه بر پرسش اصلی که این داده‌ها چه چیزی را نشان می‌دهند یا بیان می‌کنند؟ این پرسش را اضافه می‌کند که این داده‌ها از نگرش و دیدگاه چه کسی ارائه می‌شوند؟ (۲) کدگذاری متمرکز: بعد از کدگذاری کلمه به کلمه و سطر به سطر در مرحله کدگذاری اولیه، کدگذاری متمرکز به منظور ترکیب و تبیین داده‌ها در قالب طبقه‌بندی‌های بزرگ‌تر انجام می‌شود. کدگذاری متمرکز به معنای استفاده از مهم‌ترین و پرتکرارترین کدهای قبلی به منظور غربال کردن حجم زیادی از داده‌ها است. هدف اصلی در این مرحله تعیین کفایت کدهای اولیه است. (۳) کدگذاری محوری: شامل ارتباط بین طبقه‌بندی‌ها با زیرمجموعه‌ها می‌شود. کدگذاری محوری خصوصیات و ابعاد یک طبقه‌بندی را مشخص می‌کند و داده‌هایی را که در جریان کدگذاری اولیه تجزیه شده بودند را به منظور انسجام بخشی به تحلیل در حال ظهور، از نو مونتاژ می‌کند. (۴) کدگذاری نظری: روابط ممکن بین طبقه‌بندی‌هایی که در جریان کدگذاری متمرکز ایجاد شده‌اند را نشان می‌دهد (چارمز، ۲۰۰۶: ۴۷).

۳-۴-۲. مجادله با پیش‌فرض‌های مفهومی

چارمز در ارتباط با نقش ادبیات و پیش‌فرض‌های مفهومی موضع گلیزر را اتخاذ می‌کند. از نظر وی ادبیات تحقیق، پیش‌فرض‌های مفهومی و محقق باید از ایجاد اجبار در داده‌ها و فرآیند کدگذاری پرهیز کنند و محقق نباید طبقه‌بندی‌ها و کدهایی مبتنی بر پیش‌تصورات ارائه کند. در بین همه پیش‌تصورات، مهم‌ترین، نظریه‌های از پیش موجود می‌باشند که هنگام توسعه نظریه زمینه‌ای باید نسبت به وجود آن‌ها مراقب بود و در مقابل آن‌ها باید گارد گرفت. چارمز، نظریه‌پردازی‌های عقل سلیم را نیز تهدیدی مهم هنگام مصاحبه و یادداشت‌برداری در نظر می‌گیرد. پیش‌تصوراتی که از دیدگاه‌هایی مانند: طبقه، نژاد، جنسیت، سن، ایدئولوژی و تاریخ نشأت گرفته می‌تواند بدون آگاهی محقق بر فرآیند تحلیل تأثیرگذار باشند. سایه‌های سرمایه‌داری، رقابت و فردگرایی بدون این‌که ما متوجه آن‌ها شویم ممکن است وارد تحلیل‌های دانشمندان علوم اجتماعی، به ویژه در غرب شود؛ زیرا آن‌ها راهی را که ما به واسطه آن جهان را می‌شناسیم و درک می‌کنیم، شکل می‌دهند (چارمز، ۲۰۰۶: ۶۷).

از نظر چارمز، نظریه‌پردازی به معنی متوقف کردن، تعمق کردن و تفکر مجدد است. در نظریه‌پردازی جریان تجربه مطالعه شده را متوقف می‌کنیم و آن را تجزیه می‌کنیم. برای به دست آوردن حساسیت نظری، زندگی مورد مطالعه را از چندین دیدگاه واکاوی می‌کنیم، مقایسه می‌کنیم، نشانه‌ها را دنبال می‌کنیم و ایده‌ها را می‌سازیم. نظریه‌پردازی شامل اقداماتی جهت پرورش امکاناتی برای دیدن، برقراری ارتباطات و پرسیدن پرسش می‌شود. نظریه زمینه‌ای باید یک گشایش و سرآغاز نظری ارائه کند که از وارد کردن و تحمیل کردن تصورات بسته‌بندی شده، آماده و پاسخ‌های خودکار اجتناب می‌کند؛ بنابراین، «حساسیت نظری» یعنی این‌که، نحوه ساختن نظریه و نحوه ساختن محتوای نظریه وابسته به چیزی است که شما در میدان پیدا می‌کنید و بسته به ویژگی‌های میدان تغییر می‌کند (چارمز، ۲۰۰۶: ۱۳۵-۱۳۶).

۳-۵. ظهور تحلیل موقعیتی (SA): ترکیب پساساختارگرایی با نظریه زمینه‌ای

تحلیل موقعیتی یا موج سوم چرخش تفسیرگرایی حالت بسط یافته نظریه زمینه‌ای تکاملی استراوس و نظریه زمینه‌ای برساختی چارمز است که توسط کلارک، چارمز، فریزر و واش بورن بین سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۸ م. توسعه یافته است. این رویکرد، منعکس کننده تغییرات نظریه‌های اجتماعی و روش تحقیق کیفی در جریان چرخش تفسیرگرایی است. مبانی نظری رویکرد تحلیل موقعیتی ریشه در مبانی نظریه زمینه‌ای استراوس دارد؛ یعنی، بوم‌شناسی مکتب شیکاگو و کنش متقابل نمادین. هم‌چنین در این رویکرد، مانند نظریه برساختی چارمز، فرآیند تجزیه و تحلیل داده‌ها استقرایی و نظریه داده‌محور می‌باشد و برای غنی‌سازی نظری و تحلیل پرسش‌ها به نمونه‌گیری نظری متکی است. توسعه تحلیل موقعیتی، شامل علایق و جهت‌گیری‌های پساساختارگرایی نیز می‌شود؛ برای مثال، کارهای فوکو زیربنایی برای تحلیلی موقعیتی محسوب می‌شوند. به خصوص رویکرد فوکو در مورد گفتمان‌ها، زمینه‌های عمل و شرایط به وجود آورنده احتمالات و فرصت‌ها. هم‌چنین کارهای دولوز و گاتاری در ارتباط با تحلیل ریشه‌ای تا حد زیادی الهام‌بخش کلارک در رویکرد تحلیل موقعیتی بوده است. تحلیل ریشه‌ای مربوط به نقشه‌ای می‌شود که باید تولید و برساخته شود. این نقشه، همیشه قابل جدا شدن، قابل اتصال، قابل اصلاح، قابل تعدیل و سازگاری است و دارای چندین ورودی و خروجی و خطوط پروازی مخصوص به خود باشد. در تحلیل ریشه‌ای این ردیابی‌ها هستند که باید بر روی نقشه قرار بگیرند و انجام شوند، نه نقشه‌ای برای ردیابی. تمامی این بینش‌های نظری به افزایش توجه تجربی و ظرفیت‌های تحلیلی رویکرد تحلیل موقعیتی کمک کرده‌اند. تحلیل موقعیتی تا حدودی به معنی «چرخش به اجتماع» یا پیکربندی دوباره روابط درون علوم اجتماعی و علوم انسانی می‌باشد که از طریق هر دو روش کمی و کیفی آشکار می‌شود. این چرخش توزیع شده، شامل ناهمگونی‌ها می‌شود و به شدت نیازمند دوباره مفهوم‌سازی‌های نظری و روش‌شناختی از روابط اجتماعی و نفس اجتماع است. در این رویکرد پدیده‌های اجتماعی غیرقابل تعمیم و جای‌گزین و بی‌نظیر هستند؛ بنابراین، تمرکز تحلیلی باید شامل بر پیچیدگی‌ها و رابطه‌مندی‌های بوم‌شناسی باشد که آشکارا در فضا و زمان (به طور مثال، یک جغرافیای سیاسی) واقع شده باشد (کلارک، ۲۰۱۹: ۱۴).

تحلیل موقعیتی کلارک همانند نظریه برساختی چارمز بر زمینه تأکید می‌کند، اما او به جای مفهوم زمینه مفهوم موقعیت را به کار می‌برد و از توصیفات زمینه‌ای فراتر می‌رود. زمینه یا بستر به معنای هر چیزی که احاطه می‌کند و تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ به طور مثال، کلمات در قالب جمله احاطه می‌شوند یا حوادث تاریخی توسط ساختارهای موجود زمان خود احاطه شده‌اند. در این دو مثال، جمله و ساختارهای موجود زمان نقش زمینه را دارند. از نظر چارمز همه موقعیت‌ها در یک زمینه وجود دارند، که توسط عوامل محیطی و غیرمحیطی ایجاد شده و موقعیت را احاطه کرده‌اند. موقعیت اقدام یا واقعه اجتماعی که در حال انجام است یا در حال وقوع است. از نظر کلارک، شرایط موقعیت [زمینه] در موقعیت است؛ چیزی به اسم زمینه وجود ندارد. عناصر مشروط موقعیت [زمینه‌ها]، نیازمند این هستند که در تجزیه و تحلیل‌های خود موقعیت مشخص شوند؛ زیرا آن‌ها جزئی از موقعیت هستند و تنها شکل دهنده، احاطه‌کننده، مشارکت‌کننده در آن نیستند. عناصر خود، موقعیت هستند؛ به عبارت دیگر، کلارک با اتخاذ رویکردی کاملاً پساساختاری معتقد است: زمینه‌ای از پیش موجود که نقش آن تنها محدودکننده و متأثرکننده است وجود ندارد. صرف نظر از این‌که زمینه‌ها را محلی یا جهانی، نزدیک یا دور، داخلی یا خارجی و یا هر چیز دیگری تفسیر کنیم، پرسش اصلی این است که چگونه این زمینه‌ها در درون موقعیت

تجربی تحت بررسی، آشکار می‌شوند و خودشان را مهم جلوه می‌دهند؟ با انجام تحلیل‌های موقعیتی می‌توان پاسخ‌هایی برای چنین پرسش‌هایی یافت (کاری که فوکو در دیرینه‌شناسی خود انجام می‌دهد). در تحلیل موقعیتی، یک موقعیت به‌طور گسترده از منظر بوم‌شناختی درک می‌شود. در این رویکرد، تمرکز بر درک رابطه‌مندی‌ها در بین عواملی است که به‌طور تجربی در موقعیت‌شناسایی شده‌اند. شناسایی به‌واسطه نقشه‌برداری از طریق روش‌های مختلف انجام می‌گیرد. این عوامل به‌عنوان «با هم سازنده» درک می‌شوند. آن‌ها به پیشرفت یک‌دیگر کمک می‌کنند و با یک‌دیگر موقعیت را به‌عنوان کل تشکیل می‌دهند. چیزها فقط در رابطه با موقعیت‌هایی که در آن یافت می‌شوند یا رخ می‌دهند، معنی دارند. انجام یک تحلیل موقعیتی شامل ایجاد سه نوع نقشه مختلف برای توصیف و تحلیل جنبه‌های مختلف موقعیت است. این روش به‌طور تجربی بر روی همه روش‌های جمع‌آوری داده‌ها و مواد باز است. داده‌ها و مواد می‌توانند در جریان مصاحبه، استراتژی‌های قوم‌نگاری و تحلیل اسناد جمع‌آوری شوند؛ هم‌چنین در تحلیل موقعیتی، گفتمان پیدا شده در موقعیت (شامل: روایت‌ها، داده‌های بصری و داده‌های تاریخی) تا حد زیادی مورد توجه قرار می‌گیرد. همه نقشه‌ها در طول حیات پروژه مورد بازنگری و تجدید نظر قرار می‌گیرند (کلارک، ۲۰۱۹: ۱۵).

۳-۵-۱. انواع نقشه‌ها در تحلیل موقعیتی

نقشه اول، نقشه موقعیتی می‌باشد؛ در این نقشه، تمرکز تجربی بر روی جزئیاتی است که به‌طور دقیق نشان می‌دهند چه عناصری در محدوده موقعیت مورد بررسی قرار دارند. این عوامل ممکن است شامل: انسان، اشیاء غیرانسانی، حیوان، تکنولوژی، سازمان‌ها، نهادها، منابع طبیعی، عوامل اقتصاد سیاسی، سنت‌های اجتماعی و فرهنگی، تصاویر خاص، پدیده‌های فرهنگی، موضوعات مکانی و زمانی، گفتمان‌های رایج در موقعیت، عامل‌های نمادین، عناصر مورد اختلاف، گفتمان‌های ساخت بازیگران در موقعیت و غیره... شود. نقشه دوم، تأکید تحلیل موقعیت بر چرخش به اجتماع با نقشه‌های جهان عرصه‌های اجتماعی آشکار می‌شود که جهان‌های اجتماعی، ساختارهای سازمانی و نهادی و روابط متقابل آن‌ها را در چارچوب وسیع تحقیق قرار می‌دهد. در اینجا جمع‌ها به‌عنوان جهان اجتماعی نامیده می‌شوند که به اقدام اجتماعی در یک یا چند عرصه مرتبط با موقعیت متعهد شده‌اند. هدف نقشه‌برداری از همه جهان‌های اصلی اجتماعی، سازمان‌ها، نهادها و عرصه فعالیت آن‌ها است. تحلیل همه این موارد یک نقشه جهان عرصه اجتماعی را برای پروژه ایجاد می‌کنند که در جریان تحلیل داده‌های جدید پالایش می‌شود. درحالی‌که بیشتر استراتژی‌های تحلیل کیفی به عوامل اجتماعی جمعی، سازمان‌ها و نهاد توجه نمی‌کنند، کلارک به‌عنوان شاگرد استراوس توجه زیادی به این عوامل در توسعه تحلیل موقعیتی داشته است. نقشه سوم، آخرین نقشه، نقشه وضعیتی است. در هر موقعیت تعدادی موضوع مورد مجادله و اختلاف وجود دارد که نقشه‌های وضعیتی به تحلیل آن‌ها می‌پردازند. با تمرکز بر روی دو عامل مورد مجادله در یک زمان، نقشه وضعیتی چیدمان طیف گسترده‌ای از موقعیت‌های بیان‌شده در داده‌های مربوط به آن‌ها را مشخص می‌کند. علاوه بر این، نقشه وضعیتی به تحلیلگر اجازه می‌دهد تا وضعیت‌هایی را که در مواد گفتمان مورد کاربرد واقع نشده‌اند را مشخص کند تا از این طریق بازیگران دخیل در موقعیت را مشخص کند. بر این اساس، محققان معمولاً تعدادی نقشه وضعیتی را در یک پروژه تحلیل موقعیتی انجام می‌دهند (کلارک، ۲۰۱۹: ۱۶).

دقیقاً به دلیل این‌که نقشه‌برداری در تحلیل موقعیتی شامل مشخص کردن تجربی عوامل موقعیت فی‌نفسه است، می‌تواند برای تحلیل موقعیت‌های بسیار ناهمگون مورد استفاده قرار گیرد. برخلاف نظریه زمینه‌ای گلیزر، تحلیل موقعیتی تحلیل اختلافات و ناهمگونی‌ها و دامنه تغییرات را امکان‌پذیر می‌کند. گلیزر و استراوس موارد مغایر را به‌عنوان مورد منفی در نظر می‌گیرند و به دنبال یک فرآیند اصلی اجتماعی واحد هستند. تحلیل موقعیتی در مقابل چنین ساده‌انگاری، کلی‌گویی و تحریف‌ها مقاومت می‌کند. این روش به دنبال جست‌وجوی فرآیندها و احتمالات از طریق تحلیل تفاوت‌ها و پیچیدگی‌ها است. تحلیل موقعیتی همانند نظریه زمینه‌ای برساختی ابزارهایی را برای تحلیل فراهم می‌کند که به‌واسطه آن‌ها می‌توان نشان داد که چگونه قدرت، خشونت و نابرابری‌ها افراد، گروه‌ها و دسته‌های مختلف مردم را به اشکال متفاوت تحت تأثیر قرار می‌دهند؛ به‌ویژه، تحلیل قدرت در تحلیل موقعیتی بسیار مهم است. نقشه‌های جهان اجتماعی،

تحلیل روابط قدرت را تسهیل می‌کند و تصویر بزرگی از شرایط و احتمالات را فراهم می‌کند. تحلیل موقعیتی در جست‌وجوی این است تا بازیگران دخیل در موقعیت مورد مطالعه را مشخص کند. بازیگران دخیل می‌توانند از نظر جسمی حضور داشته باشند، اما سکوت کنند یا کاملاً غایب باشند. صرف نظر از این، آن‌ها به عنوان گفتمان، توسط بازیگران دیگر با قدرت بیشتر در موقعیت در جهت اهداف شان (بازیگران دیگر) ساخته می‌شوند؛ هم‌چنین این مسئله مورد توجه قرار می‌گیرد که چگونه و براساس چه اهدافی افراد دخیل در موقعیت توسط دیگران ساخته می‌شوند و پیامدهای این ساخته شدن چیست (همان: ۱۶).

۴. نتیجه‌گیری

این پژوهش نشان داده است که یک روش واحد برای انجام مطالعه مبتنی بر نظریهٔ زمینه‌ای وجود ندارد و تفاوت‌های رویکردهای مختلف نظریهٔ زمینه‌ای در ارتباط با معیارهای اصلی آن مورد بررسی قرار گرفت. این تفاوت‌ها در جدول ۱، جمع‌بندی شده است.

جدول ۱: مقایسه رویکردهای مختلف نظریهٔ زمینه‌ای (نگارندگان، ۱۴۰۴).

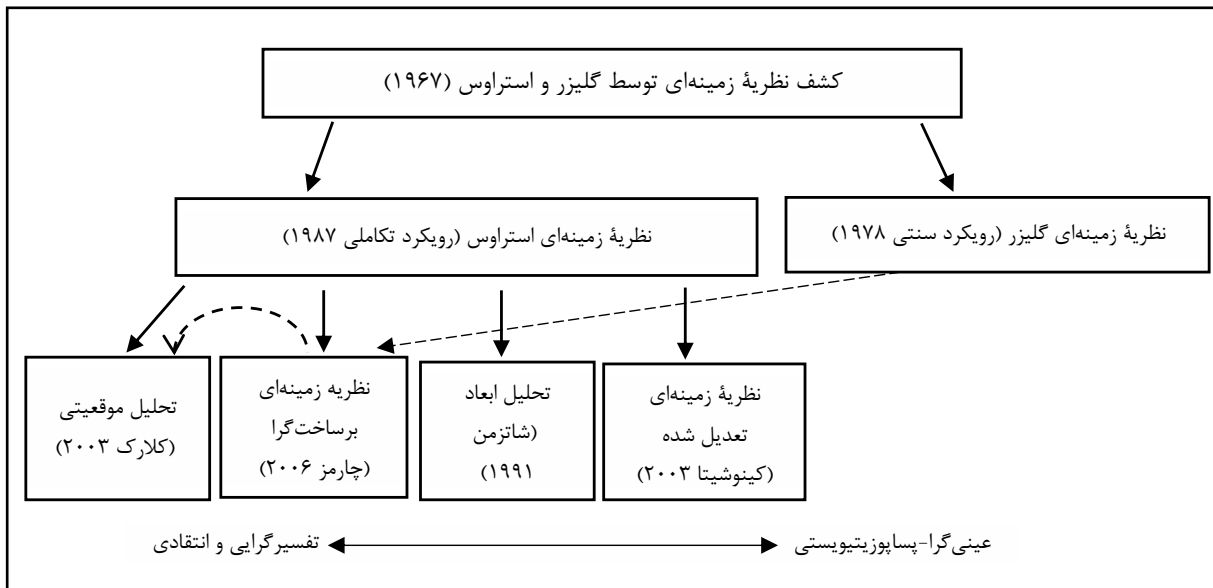
Tab. 1: Comparison of Different Grounded Theory Approaches (Authors, 2025).

هدف از نظریه‌پردازی	نقش محقق	نگرش نسبت به پیش فرض‌های نظری و مفهومی	روش استخراج نظریه	کدگذاری	جهت‌گیری غالب پارادایمی	رویکردها نظریه‌زمینه‌ای
رسیدن به فرآیندهای اصلی و مدل‌سازی، رد موارد مغایر	عینیت پژوهشی و بی‌طرفی محقق، آغاز تحقیق بدون تعریف مسئله	مخدوش‌کننده	مقایسهٔ مداوم	رویکرد سخت و پوزیتیویستی	پساپوزیتیویستی: مکتب کلمبیا	سنتی
رسیدن به فرآیندهای اصلی و مدل‌سازی، رد موارد مغایر	عینیت پژوهشی و بی‌طرفی محقق، آغاز تحقیق بدون تعریف مسئله	تقویت‌کننده	مقایسهٔ مداوم و ادغام دیدگاه‌ها و تفسیرهای شرکت‌کنندگان	رویکرد سخت و پوزیتیویستی	تفسیری - استقرایی: کنش متقابل نمادین (مکتب شیکاگو، عملگرایی)	تکاملی
رسیدن به فرآیندهای اصلی و مدل‌سازی، رد موارد مغایر	جهت‌گیری و علائق پژوهشی محقق مهم است و تعریف مسئله تحقیق قبل از شروع تحقیق	تقویت‌کننده	مقایسهٔ مداوم و ادغام دیدگاه‌ها و تفسیرهای شرکت‌کنندگان	تفسیرگرایانه و منعطف	تفسیری استقرایی: کنش متقابل نمادین (مکتب شیکاگو، عملگرایی)	تعدیل شده
فراتر رفتن از توصیف و وارد شدن به حوزهٔ تبیین، تحلیل پیچیدگی‌های یک موقعیت پروبولماتیک	محقق باید رابطهٔ بین دانش و دیدگاه رشته علمی خود را با کشف خود ببیند و به آن آگاه باشد	مخدوش‌کننده	تحلیل ابعاد و مؤلفه‌های چندگانه مسئله مورد مطالعه	تفسیرگرایانه و منعطف (در قالب فرآیند تخصیص)	تفسیری استقرایی: کنش متقابل نمادین (مکتب شیکاگو، عملگرایی)	تحلیل ابعاد
ابزاری برای شناسایی ساختارهای متنوع و رقابت بر سر تعریف از موقعیت، شناسایی زمینه‌های وقوع موقعیت، نظریهٔ وابسته به زمینه است	عینیت پژوهشی و باز بدون ذهن محقق نسبت به وقایع غیرمنتظره، آغاز تحقیق بدون تعریف مسئله	مخدوش‌کننده	تفسیر معانی ذهنی برای رسیدن به بر ساخت موقعیت	تفسیرگرایانه و منعطف	تفسیرگرایی: بر ساختی	بر ساختی
ابزاری برای کشف و روشنگری موارد مغایر. تحلیل تفاوت‌ها، ناهمگونی‌ها و پیچیدگی‌ها به منظور روشن‌گری و شناسایی موقعیت. نظریه مختص موقعیت است.	محقق وظیفهٔ روشن‌گری دارد و تعریف مسئله تحقیق قبل از شروع تحقیق	تقویت‌کننده	نقشه‌برداری از رابطه‌مندی و پیچیدگی‌هایی که در موقعیت شناسایی می‌شوند (شناسایی عوامل باهم سازندهٔ موقعیت)	تفسیرگرایانه و منعطف (در قالب نقشه‌برداری از موقعیت)	تفسیری - انتقادی: پسا ساختارگرایی، مکتب انتقادی	تحلیل موقعیت

۴-۱. هدف اصلی: ارائه تبارشناسی نظریه زمینه‌ای

در این پژوهش، تلاش شد تا ابتدا تحولات رویکرد روش تحقیق کیفی در قرن گذشته تاکنون به طور مختصر مورد بررسی قرار گیرد و سپس ظهور نظریه زمینه‌ای در دوره دوم و تحولات آن در دوره‌های سوم و چهارم مورد بررسی قرار گرفت. در این بخش با توجه به ادبیات مرور شده، هدف ارائه یک تبارشناسی از نظریه زمینه‌ای از زمان پیدایش آن تاکنون می‌باشد. نظریه زمینه‌ای اولیه گلیزر و استراوس بیشتر خصلتی عینی‌گرا و پساپوزیتیویستی دارد، اما با این وجود ویژگی‌های تفسیرگرایی خود را تا حدودی حفظ می‌کند. در دوره سوم، تحولات روش‌های تحقیق کیفی که موج اول چرخ تفسیرگرایی رخ می‌دهد (بین سال‌های ۲۰۰۰-۱۹۷۰ م.)، نظریه زمینه‌ای اولیه به دو رویکرد غالب، سنتی گلیزر و تکاملی استراوس تقسیم می‌شود که نظریه سنتی گلیزر تحت تأثیر مکتب کلمبیا بیشتر ماهیت عینی‌گرا و پساپوزیتیویستی خود را حفظ می‌کند؛ در حالی که رویکرد تکاملی استراوس تحت تأثیر مکتب شیکاگو و کنش متقابل نمادین با فاصله گرفتن از رویکردهای عینی‌گرا بیشتر جنبه ذهنی و تفسیری به خود می‌گیرد. در دوره چهارم که موج دوم چرخش تفسیرگرایی رخ می‌دهد (بین سال‌های ۲۰۱۷-۱۹۹۰ م.)، شاهد ظهور نظریه‌های نظریه زمینه‌ای هستیم. در این دوره، رویکردهای جدید به سمت هرچه تفسیری‌تر کردن نظریه زمینه‌ای پیش می‌روند؛ به طوری که در نظریه تحلیل ابعاد شاتزمن، نظریه برساختی چارمز و نظریه تحلیل موقعیتی کلارک شاهد تفسیرگرایی مطلق و نکوهش هرگونه رویکردهای عینی و پساپوزیتیویستی هستیم. در این دوره، نظریه‌های زمینه‌ای ماهیتی انتقادی و افشاگرانه به خود می‌گیرند (به ویژه رویکرد تحلیل موقعیتی) و تحقیقات کیفی اغلب در جهت رهایی بخشی و حمایت از گروه‌های زیرسلطه و حاشیه‌ای با هدف ایجاد جهانی چندصدایی انجام می‌گیرند. در این دوره، نفوذ تفسیرگرایی تا حدی است که رویکردهای تکاملی نظریه زمینه‌ای نیز تعدیل‌های در جهت تفسیری‌تر کردن نظریه زمینه‌ای انجام می‌دهند؛ برای مثال، نظریه زمینه‌ای تعدیل یافته کینوشیتا (۲۰۰۳) و نظریه زمینه‌ای تعدیل شده استراوس و کوربین (۲۰۱۵). این تعدیل‌ها به نظر می‌رسد بیشتر به منظور این‌که مقبولیت و عمومیت نظریه زمینه‌ای تکاملی حفظ شود، انجام گرفته‌اند.

اگر بخواهیم تحولات نظریه زمینه‌ای را در یک قاب به تصویر بکشیم، خواهیم دید که تحولات نظریه زمینه‌ای همواره در جهت هرچه تفسیری‌تر کردن و فاصله گرفتن از رویکردهای پساپوزیتیویستی توسعه یافته‌اند. شکل ۱، تبارشناسی نظریه زمینه‌ای و رویکردهای مختلف آن را نشان می‌دهد.

شکل ۱: تبارشناسی نظریه زمینه‌ای (نگارندگان، ۱۴۰۴).
Fig. 1: Lineage of Grounded Theory (Authors, 2025).

در این شکل به لحاظ زمانی هرچه به سمت چپ پیش می‌رویم سهم پارادایم تفسیرگرایی در شکل‌گیری رویکردهای نظریه‌ی زمینه‌ای بیشتر می‌شود. در مقابل، سمت راست شکل سهم پارادایم‌های عینی‌گرا و پساپوزیتیویستی در نظریه‌ی زمینه‌ای را نشان می‌دهد. براساس این شکل رویکردهای تحلیل ابعاد، برساخت‌گرایی و تحلیلی موقعیتی به طور کامل تفسیرگرا هستند؛ و در مقابل، رویکرد سنتی گلیزر عینی‌گرا و پساپوزیتیویستی می‌باشد. در این بین، نظریه‌ی زمینه‌ای اولیه، رویکرد تکاملی و نظریه‌ی زمینه‌ای تعدیل‌شده مشترکاً از هر دو پارادایم استفاده می‌کنند، هرچند که نقش پارادایم تفسیری بیشتر است؛ البته لازم به ذکر است که این شکل یک شمای کلی از تحولات نظریه‌ی زمینه‌ای را نشان می‌دهد و مطلق نیست؛ برای مثال، نمی‌توان ادعا کرد که نظریه‌ی زمینه‌ای گلیزر مطلقاً عینی‌گرا و پساپوزیتیویستی است.

سپاسگزاری

از تمامی افرادی که در انجام این تحقیق ما را یاری کردند و به اشتراک‌گذاری دانش و تجربیات خود پرداختند، صمیمانه سپاسگزاریم.

درصد مشارکت نویسندگان

سهم نویسندگان در نوشتن مقاله برابر است.

تضاد منافع

نویسندگان با رعایت اصول اخلاقی انتشار در ارجاع‌دهی، نبود تضاد منافع را اعلام می‌دارند.

پی‌نوشت

1. Denzin and Lincoln
2. Neuman
3. Glaser & Strauss
4. ethnography of assimilation
5. Keller
6. Hughes
7. From Grounded Theory To Grounded Theories
8. Kinoshita
9. impressionistic
10. Analysis

کتابنامه

- محمدپور، احمد، (۱۳۹۰). «ارزیابی کیفیت در تحقیقات کیفی: اصول و راهبردهای اعتبارسنجی و تعمیم‌پذیری». فصل‌نامه علوم اجتماعی، (۴۸): ۷۳-۱۰۷. <https://sid.ir/paper/93272/fa>

References

- Bulawa, Ph., (2014). "Adapting Grounded Theory in Qualitative Research: Reflections from Personal Experience". *International Research in Education*, 2 (1): 145-168.
- Cassell, C. & Johnson, P., (2006). "Action research: explaining the diversity". *Human Relations*, 59(6): 783-814.
- Chamberlain-Salaun, J., Mills, J. & Usher, K., (2013). "Linking symbolic interactionism and grounded theory methods in a research design: from Corbin and Strauss' assumptions to action". *SAGE Open*, Pp: 1-10

- Charmaz, K., (2006). *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. London: SAGE.
- Chun, T., Chun, Y., Birks, M. & Francis, K., (2019). “Grounded theory research: A design framework for novice researchers”. *SAGE Open Medicine*, 7: 1–8.
- Clarke, A. E., (2019). “Situating Grounded Theory and Situational Analysis in Interpretive Qualitative Inquiry”. in: *Handbook of Current Developments in Grounded Theory*, Antony Bryant and, Kathy Charmaz SAGE Publications Ltd, Pp: 167-185
- Corbin, J., (2017). “Grounded theory”. *The Journal of Positive Psychology*, 12 (3): 301-302.
- Denzin, K. N. & Lincoln, S. Y., (2003). “Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research”. In: N. K. Denzin, Yvonna S. Lincoln, (Eds.), *Qualitative Research* (3rd ed., pp: 1–32). Thousands Oaks, CA: Sage.
- Denzin, K. N. & Lincoln, S. Y., (2018). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. SAGE Publications, Fifth Edition
- Elliott, N. & Lazenbatt, A., (2005). “How to recognise a “quality” grounded theory research study”. *Australian Journal of Advanced Nursing*, 22(3): 48-52
- Glaser, B., (1992). *Basics of Grounded Theory Analysis: Emergence vs. Forcing*, Sociology Press, Mill Valley, CA.
- Glaser, B. G., (1998). *Doing grounded theory: Issues and discussions*. Mill Valley: The Sociology.
- Glaser, B. & Strauss, A., (2014). “Applying grounded theory”. *The Grounded Theory Review*, 13(1): 46-50. <https://doi.org/123456789/12789>
- Holton, J. A. & Walsh, I., (2017). *Classic Grounded Theory: Applications with Qualitative and Quantitative Data*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Jeon, Y. H., (2004). “The application of grounded theory and symbolic interactionism”. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 18(3): 249-256
- Kambaru, A., (2018). “Qualitative research and a modified grounded theory approach”. *Tsuru Univ Rev.*, 88: 47e58.
- Kools, S., McCarthy, M., Durham, R. & Robrecht, L., (1996). “An exploration of women’s experiences of chronic pain and fatigue”. *Qualitative Health Research*, 6(3): 312–330.
- Liska, L., Belgrave, L. & Seide, K., (2019). “Coding for Grounded Theory. in Handbook of Current Developments in Grounded Theory, Antony Bryant and, Kathy Charmaz”. *SAGE Publications Ltd*, Pp: 167-185
- Mansourian, Y., (2006). “Adoption of grounded theory in LIS research”. *New Library World*, 107 (9/10): 386 – 402
- Milliken, P. & Schreiber, R., (2012). “Examining the nexus between grounded theory and symbolic interactionism”. *International Journal of Qualitative Methods*, 11: 684-696
- Mohammadpour, A., (2010). “Quality Assessment in Qualitative Research: Principles and Strategies of Validation and Generalization”. *Social Sciences Quarterly*, (48): 73-107. (In Persian). <https://sid.ir/paper/93272/fas>

- Morse, J. M., Stern, Ph. N., Corbin, J., Bowers, B., Charmaz, K. & Clarke, A, E., (2009). *DEVELOPING GROUNDED THEORY. The Second Generation*, Routledge, New York.
- N Khan, Sh., (2014). “Qualitative Research Method: Grounded Theory”. *International Journal of Business and Management*, 9 (11): 224-233.
- Neuman, W. L., (2014). *Social research methods: qualitative and quantitative approaches*. Pearson Education Limited, England and Associated Companies throughout the world, Seventh Edition.
- Strauss, A. & Corbin, J., (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Strauss, A. & Corbin, J., (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* (2nd ed.). Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Thistoll, T., Hooper, V. & Pauleen, D. J., (2016). “Quality & Quantity”. *International Journal of Methodology*, 50 (2): 619-636.
- Walker, D. & Myrick, F., (2006). “Grounded theory: An exploration of process and procedure”. *Qualitative Health Research*, 16(4): 547-559.